

Sadržaji interneta i slobodno vrijeme djece i mladeži osnovnoškolske dobi

Erceg, Mate

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, University of Split, Faculty of science / Sveučilište u Splitu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:166:588860>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Science](#)

PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U SPLITU

Diplomski rad:

*Sadržaji interneta i slobodno vrijeme djece i mladeži
osnovnoškolske dobi*

Mentor:

Dr.sc. A. Arbunić

Student:

Mate Erceg

SADRŽAJ:

I.	Uvod	1
1.	Internet	1
1.1.	Povijest interneta	1
1.2.	Internet i način njegovoga rada?.....	3
1.3.	Usluge i sadržaji na internetu	9
1.4.	Dijete i internet – trendovi.....	11
2.	Slobodno vrijeme	15
2.1.	Povijesni razvoj poimanja slobodnog vremena	15
2.2.	Aktivnosti slobodnog vremena i njihova uloga.....	20
2.3.	Kulturni aspekti provođenja slobodnog vremena	23
2.4.	Pedagogija slobodnog vremena i odgoj.....	26
2.5.	Mladi: hobi, slobodne aktivnosti, igra i mediji.....	36
II.	Metodologija istraživanja	39
1.	Predmet i problem istraživanja.....	39
2.	Cilj i zadaci istraživanja	40
3.	Hipoteze istraživanja	40
4.	Uzorak instrumenata (varijabli)	41
5.	Uzorak ispitanika.....	41
6.	Metode prikupljanja i obrade podataka	42
III.	Rezultati i interpretacija	43
1.	Sadržaji interneta i djeca osnovnoškolske dobi.....	43
2.	Razlike u odgovorima ispitanika s obzirom na nezavisne varijable	45
3.	Sveze među sadržajima interneta djece osnovnoškolske dobi	51
IV.	Završna razmatranja	55
V.	Literatura	57

I. Uvod

Dvadeset i prvo stoljeće je zasigurno doba ubrzanog rasta i razvoja različitih tehnologija, globalizacije, konzumerizma i sveopćeg nedostatka slobodnog vremena. Razvoj tehnologije u velikoj je mjeri olakšao život u mnogim segmentima, ali i otežao pojedine segmente življenja. Djeca i mladi u nedostatku organiziranih aktivnosti u vrijeme kada su oba roditelja zaposlena pribjegavaju nekonstruktivnom ispunjavanju slobodnog vremena. Najčešće slobodno vrijeme provode na Facebook-u, Twitter-u i ostalim društvenim mrežama kao i u igranju raznih igrica koje obiluju nasiljem i potiču na destruktivna ponašanja. Prepušteni sami sebi u slobodno vrijeme, mladi nerijetko putem virtualnog svijeta upoznaju ljude iz cijelog svijeta, nesvjesni potencijalnih opasnosti koje iz takvog virtualnog svijeta prijete. Virtualni svijet tako malo po malo preuzima dominaciju nad stvarnim svijetom, te zasigurno utječe na zdravlje, rast i razvoj djece i mladih. Kad tome pridodamo ubrzan način života unutar obitelji, prepuštenost slobodnog vremena djece njima samima te „utrku za novcem“ zasigurno možemo reći da su sve to čimbenici koji pridonose razvoju problematičnog ponašanja kod velikog broja djece i mladeži. Kao odgovor na takve izazove suvremenog svijeta nudi se kvalitetna organizacija slobodnog vremena djece putem izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti. Njima se ne postiže samo sigurnost za zdrav rast i razvoj mladih naraštaja, već se omogućava da isti razvijaju dodatne kompetencije, poboljšavaju uspjeh u školi, otkrivaju i razvijaju vlastite sklonosti te pridonose cjelovitom razvoju ličnosti.

1. Internet

1.1. Povijest interneta

„Internet je svjetska (globalna) računalna mreža koja povezuje mnoga računala (osobna, javna) i druge računalne mreže (akademske, poslovne, vladine) u jednu cjelinu s nakanom razmjene podataka i korištenja raznim sadržajima, uslugama i servisima (www, elektronička pošta itd.). Još ga nazivaju i mrežom svih mreža“ (Babić i dr., 2013., 152.).

Internet je nastao krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća razvojem sredstava komuniciranja i kao posljedica bojazni američkog Ministarstva obrane od mogućeg nuklearnog napada. Svrha je bila razviti sustav koji će djelovati decentralizirano, što znači da pojedini dijelovi mreže rade neovisno i u slučaju oštećenja nekih njezinih dijelova. Projekt osmišljavanja takve mreže, obzirom da danas postoji internet, bio je uspješan.

Godine 1969.-e, znanstveno-istraživački tim ARPA-e (engl. Advanced Research Projects Agency) je započeo izgradnju prve računalne mreže pod nazivom Arpanet. Cilj Arpaneta je bio povezati određeni broj računala diljem SAD-a u jedinstvenu računalnu mrežu unutar koje se razmjenjuju podaci. Zamišljen kao jedna računalna mreža rasprostranjena na teritoriju Amerike, Arpanet je povezivao samo četiri sveučilišta, dok ih je 1972. godine bilo oko dvadeset. Povezivanjem većega broja sveučilišta, manjih i većih mreža, projekt je uskoro iz vojnog postao civilni projekt s rastućim značenjem.

Do veće ekspanzije računalnih mreža dolazi početkom osamdesetih, točnije 1983., kada nastaju prve lokalne mreže (eng. LAN – Local Area Network), zahvaljujući Ethernet mrežnoj tehnologiji. „Ethernet (IEEE 802.3) je mrežna tehnologija za LAN mreže, temeljena na frame načinu rada. To znači da se podaci šalju u paketima koji su prilagođeni za slanje preko računalne mreže“ (Baraonica, 2000.). Frame način rada, slanje podataka „u paketima“, omogućuje priključivanje novih radnih stanica na internet. Radne stanice su računala namijenjena jednom korisniku i konstruirana tako da su prikladnija za obavljanje određenog posla od prosječnog osobnog računala. Tako postoje, na primjer, grafičke radne stanice za digitalizaciju i obradu zemljopisnih karata, za tehničko crtanje, izradu crtanih filmova i dr. Pored radnih stanica na mrežu su se priključivale i druge lokalne mreže jer je sve veći broj korisnika iz obrazovnih, vladinih i vojnih institucija zahtijevao pristup Arpanet-u. Tako je Arpanet postao medij komunikacije ne samo za vojne i sveučilišne ustanove nego i za mnoge komercijalne organizacije. Prednosti su bile više nego očite: korisnik s jedne mreže je mogao bez problema komunicirati s korisnikom za nekim računalom bilo gdje u Arpanet mreži.

Kroz manje od tridesetak godina internet iz eksperimentalnog projekta prerasta u globalnu mrežu koja uvelike mijenja norme i kulturu življenja. Funkcioniranje i opstanak interneta ovisi o standardima, dok vlasništvo nad internetom najbolje opisuje sljedeći citat: „Vlasništvo nad internetom ne pripada nikome, a ujedno pripada svima. Za razliku od telefonske mreže koja je godinama, u većini zemalja, bila pod nadzorom jedne tvrtke, globalni internet se sastoji od nekoliko desetaka tisuća međusobno povezanih mreža kojima upravljaju davatelji internet usluga, pojedine tvrtke, sveučilišta, vlade i ostali“ (Panian, 2002., 20.).

Kada je riječ o računalima i računalnoj opremi koja je potrebna za spajanje računala na internet, potrebno je istaknuti da se ona nalazi u privatnom vlasništvu ili vlasništvu nekog poduzeća.

Internet se u Hrvatskoj u široj primjeni pojavljuje početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Ministarstvo znanosti i tehnologije 1991. godine pokreće projekt pod nazivom CARNet (eng. Croatian Academic and Research Network). CARNet je Hrvatska akademska i

istraživačka mreža osnovana na inicijativu mr. sc. Predraga Pale-a s FER-a u Zagrebu, te ostalih članova projekta s PMF-a u Zagrebu, Instituta Ruđer Bošković te Sveučilišnog računskog centra (SRCE). Početkom 1992. godine međunarodna organizacija IANA (eng. Internet Assigned Number Authority) dodijelila je CARNet-u pravo za administriranje čitave internet zajednice u Hrvatskoj.

Prve ustanove spojene na internet bile su Sveučilišni računski centar, Fakultet elektrotehnike i računarstva u Zagrebu, Institut Ruđer Bošković, Prirodoslovno-matematički fakultet u Zagrebu, Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje u Splitu, Tehnički fakultet u Rijeci, Ekonomski fakultet u Osijeku te Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Sljedećih nekoliko godina CARNet je bio jedini davatelj internet usluga u Hrvatskoj. CARNet je pružao internet usluge bez naknade, ne samo akademskoj zajednici, već svim građanima Republike Hrvatske. Prvi komercijalni davatelj internet usluga u Hrvatskoj je bio tadašnji HPT, današnji Hrvatski Telekom, koji 1996. godine omogućuje pružanje usluge pristupa internetu preko telefonskih linija. Preko CARNet-a se i dalje moglo besplatno povezivati na internet, ali samo u akademske i znanstvene svrhe, a sve što je imalo veze s komercijalnim djelovanjem je moralo ići preko HT-a. „CARNet danas predstavlja mrežu s kojom su povezane škole, instituti, fakulteti te ostale znanstvene i školske ustanove s ciljem promicanja računalnih tehnologija i mogućnosti koje one nude u svijetu znanosti i obrazovanja. CARNet djeluje pod okriljem Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta“ (Babić i dr., 2013., 154.). Komercijalizacija interneta uvelike je unaprijedila i ubrzala razvoj interneta jer su davatelji internet usluga ostvarenim prihodom razvijali brže komunikacijske tehnologije, te su tvrtke u skladu sa zakonom mogle obavljati komercijalnu djelatnost na internetu. (Hajdarović, 2006.)

1.2. Internet i način njegovoga rada?

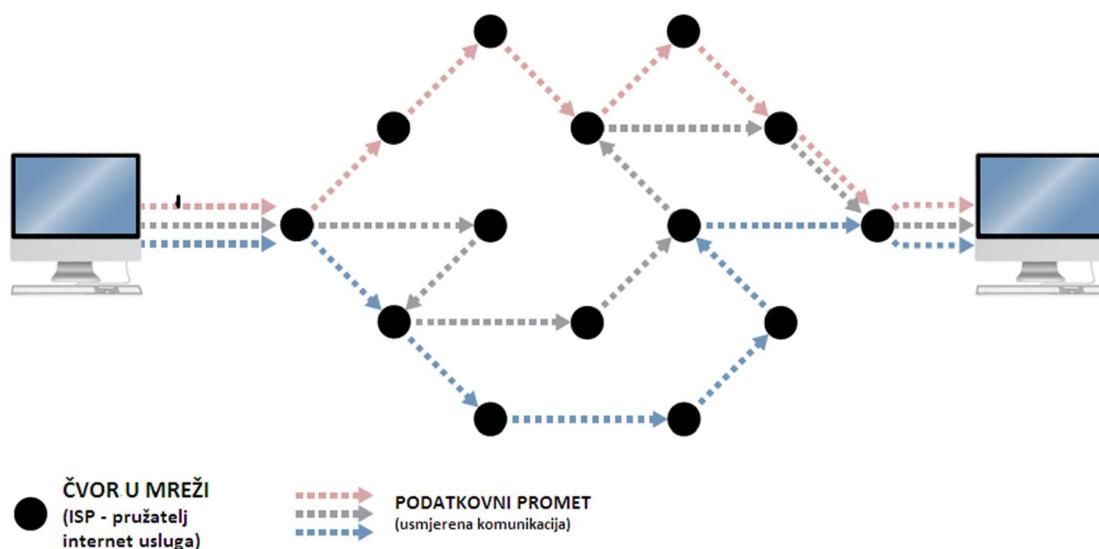
Svi se danas na različite načine koristimo internetom, često i ne razmišljajući što on zapravo predstavlja, koja mu je definicija. Što se više izvora informacija proučava, to se pojavljuje više definicija interneta. U nastavku su izdvojene tri definicije:

„Internet je globalni informacijsko - komunikacijski sustav koji povezuje računalne mreže pojedinih zemalja i organizacija, te tako omogućava pojedincima diljem svijeta da putem svojih lokalnih mreža i telefonskih veza međusobno komuniciraju, razmjenjuju informacije i koriste brojne druge usluge. U fizičkom smislu, to je niz međusobno povezanih računalnih

mreža, organiziranih na jedinstven način, sa zajedničkim komunikacijskim protokolima i mrežnim uslugama“ (Dragičević, 2004., 28.).

„Internet je tkivo naših života. Ako je današnja uloga informacijske tehnologije ekvivalentna ulozi električne energije u industrijskoj eri, internet bismo mogli usporediti i s električnom mrežom i s elektromotorom – zbog njegove sposobnosti da moć informacije širi čitavim područjem ljudskih aktivnosti. Nadalje, baš kao što su nove tehnologije proizvodnje i distribucije električne energije omogućile nastanak tvornica i velikih korporacija, organizacijskih temelja industrijskog društva, internet predstavlja tehnološki temelj organizacijskog oblika doba informacije: mrežu“ (Castells, 2003., 11.).

„Internet je javno dostupna globalna paketna podatkovna mreža koja zajedno povezuje računala i računalne mreže korištenjem istoimenog protokola (internetski protokol = IP). To je "mreža svih mreža" koja se sastoji od milijuna kućnih, akademskih, poslovnih i vladinih mreža koje međusobno razmjenjuju informacije i usluge kao što su elektronička pošta, chat i prijenos datoteka te povezane stranice i dokumente World Wide Weba“ (Panian, 2005.). Shematski prikaz takve mreže donosi nam McNamee (Slika 1.).

Slika 1: Mreža računalnih mreža¹ (McNamee i dr., 2012., 3.)

Ono što je zajedničko ovim definicijama je da internet tretiraju kao „mrežu mreža uređaja“ koji funkcioniraju na jedinstvenom protokolu, a s ciljem prijenosa i razmijene informacija u najopćenitijem smislu te riječi. Razlike u interpretaciji takve mreže su više simbolične nego suštinske.

¹ „Čvor u mreži je funkcionalna jedinica koja posjeduje procesne i memorijske resurse i koja je preko mreže povezana s drugim jedinicama u mreži“ (Mujarić, 2011.).

Njegove prednosti ogledaju se u jednostavnosti uporabe i povezivanja, jednostavnosti i brzini pristupa informacijama, omogućenoj jednostavnoj komunikaciji, olakšanom pristupu obrazovnim i zabavnim sadržajima, njegovoj poslovnoj primjeni i mogućnosti komuniciranja vlastitih informacija putem mreže. Uz te brojne prednosti, internet ima i mnogo mana koje možemo svrstati u tri skupine maliciozni (zlonamjerni) programi, krađa identiteta i neželjeni sadržaji.

Zlonamjerni programi (eng. malware – malicious software) su programi zlonamjernog računalnog koda napravljeni da se bez pristanka korisnika pristupi njegovu računalu i načini štetu. U njih ubrajamo *viruse*, *crve* (eng. Worm), *špijunske alate* (eng. Spyware) i *oglasne alate* (eng. Adware). Virusi su zlonamjerni programi koji inficiraju određene datoteke u računalu i uzrokuju događaje s više ili manje štetnim posljedicama; crvi su zlonamjerni programi koji se sami pokreću i umnožavaju u velikom broju te tako zagušuju resurse računala; špijunski alati su zlonamjerni programi koji sa zaraženog računala putem interneta nepoznatim osobama odašilje podatke o korisnikovoj aktivnosti, te oglasni alati kao zlonamjerni programi koji na računalu prikazuju razne oglase tako da aktiviraju skočne prozore.

Pod krađom identiteta podrazumijevamo neovlašteno traženje informacija (eng. phishing), ili kontaktiranje korisnika kako bi se na prijevazu izvukli korisnikovi osobni podatci koji bi se iskoristili za kriminalnu aktivnost, i lažno predstavljanje (eng. spoofing) kako bi se od korisnika izvukli povjerljivi podatci.

Neželjeni sadržaji se odnose na poruke (e-mail, messaging) koje dosađuju reklamama te nagovaraju i nerijetko zastrašuju korisnika. To su spamovi i lažne obavijesti (eng. Hoax); spamovi predstavlja neželjene poruke koje sadrže reklame proizvoda i linkove na nesigurne stranice, a lažne obavijesti predstavljaju poruke poslone elektroničkom poštom u svrhu dezinformiranja i uznemiravanja primatelja.

Ubrzana ekspanzija interneta (povećanje broja računala spojenih na internet) u svim sferama privatnog i poslovnog života zahtijevala je i razvoj programske potpore koja će opterećenje mreže svesti na minimum. Korisničko – poslužiteljski model pokazao se najprikladnijim da udovolji tim zahtjevima. Osnova korisničko – poslužiteljskog modela je podjela uloga između dva računala u mreži. Uloga korisnika (eng. Client) jest traženje podataka, usluga ili obavljanje raznih zadataka. Uloga poslužitelja (eng. Server) jest da na zahtjev korisnika obavi neki zadatak. Korisnik uvijek počinje komunikaciju s poslužiteljem, a poslužitelj uvijek čeka na zahtjev korisnika. Kada se dva ili više elektroničkih uređaja (npr. računala) povežu tako da mogu međusobno komunicirati, oni postaju dio mreže. Računalna mreža ima ulogu

posrednika, ona povezuje poslužitelja i korisnika tako da osigurava žični ili bežični medij putem kojeg oni komuniciraju. Da bi uređaji povezani u mreže mogli komunicirati, računala se trebaju međusobno razumjeti, stoga svi uređaji koriste isti „jezik“ ili protokol, odnosno IP - protokol (eng. Internet Protocol) – normu za prijenos podataka; jedinstveno tržište bez fizičkih, tehničkih ili nacionalnih barijera. Protokol predstavlja osnovu za sve ostale sustave komunikacije na internetu.

Bilo koja komunikacija putem interneta koja koristi internetski protokol je vrlo slična slanju stranica knjige putem pošte u različitim paketima. Svi paketi su isto adresirani. Čak i ako se neki paketi prevoze brodom, a ostali avionom na kraju će svi doći na isto odredište. Poredak kojim stranice dolaze na odredište nije od značaja.

Protokoli se također koriste za različite tipove komunikacije. Primjeri takvih protokola na vrhu s IP protokolom su:

- SMTP i POP (ako se promet zbiva između poslužitelja i korisnika e-pošte)
- HTTP (ako se promet zbiva između web poslužitelja i korisnika)
- FTP (ako se promet zbiva između poslužitelja datoteka i korisnika)
- BitTorrent (protokol koji se koristi za P2P (eng. peer-to-peer) dijeljenje datoteka, odnosno način na koji se razmjenjuju podaci između veće skupine ljudi).

Svatko je slobodan izmisliti vlastiti protokol i koristiti ga na internetu, sve dok taj protokol zadovoljava uvjete internet protokola (IP). Transparentnost (otvorenost) sustava je ono što čini internet globalnim fenomenom. Svako ograničenje na transparentnost interneta umanjuje potencijal za budući razvoj. Univerzalna upotreba samo jednog protokola za cjelokupnu komunikaciju ima brojne prednosti.

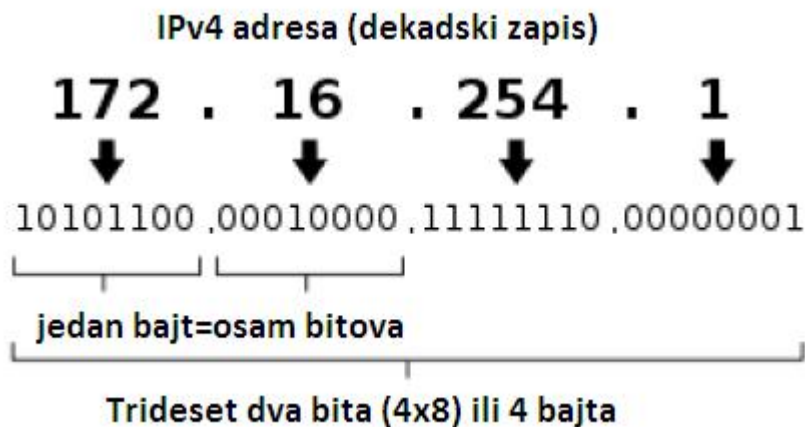
Uređaji koji su odgovorni za prijenos podataka na internetu (usmjerivači/ruteri) ne moraju biti različito programirani da bi obradili različite vrste podataka, odnosno nisu im potrebne informacije o podacima koje prenose, sve dok koriste internet protokol. To dovodi do:

- neograničenih mogućnosti u kontekstu inovacija novih protokola i aplikacija
- zaštite osobnih podataka; sadržaj u bilo kojoj komunikaciji je privatn
- prilagodljivog i brzog protoka podataka jer u svojoj osnovi internet nudi samo jednu prilagodljivu uslugu – prijenos podataka s jednog uređaja na drugi, neovisno o vrsti uređaja, sadržaju podataka te kako i gdje je uređaj povezan na internet.

Upravo je ta transparentnost i prilagodljivost razlog inovacijama te demokratskom i gospodarskom uspjehu interneta.

IP-adresa je numerička adresa dodijeljena svakom uređaju koji je povezan na internet. Shema prikaza IP-adrese prikazana je slikom 2. Kako bi korisnici mogli pristupiti poslužitelju IP

adresa poslužitelja se ne smije mijenjati. Adresa poslužitelja je stalna (nepromjenjiva) i naziva se još statičkom IP adresom. Dinamička IP adresa je promjenjiva IP adresa koju korisničko računalo dobije svaki put kada se poveže na internet.

Slika 2: IPv4 adresa (McNamee i dr., 2012., 5.)

U mnogim slučajevima IP adrese se koriste za identifikaciju organizacija ili pojedinaca koji se povezuju na internet uz pomoć jednog ili više uređaja. U drugim slučajevima, što osobito vrijedi za poslovne mreže, javne ili nezaštićene bežične veze, te mobilne internetske veze preko IP adrese se ne može uvijek ući u trag osobi koja se nalazi iza neke aktivnosti na internetu.

Ruteri zajedničkih kućanstva kao i poslovni ruteri često prikazuju samo jednu IP adresu koja pripada svim osobama koje su povezane na ruter. Prema tome preko IP adrese se najčešće prepoznaje određena skupina ljudi, a ne pojedinac. Rezultat toga su poteškoće pri utvrđivanju tko je točno što učinio isključivo na temelju IP adrese.

Tvrtke koje omogućuju pristup internetu nazivaju se davatelji internetskih usluga (eng. Internet Service Provider - ISP). Za pristup internetu potrebno je otvoriti korisnički račun (eng. User Account). Korisnički račun određuje prava i obveze korisnika koji se služi internetom. Otvaranjem korisničkog računa korisniku je omogućen pristup internetu i uslugama davatelja internetskih usluga, dodijeljena mu je adresa elektroničke pošte, prostor za objavljivanje osobnih web stranica i omogućen je obračun troškova pristupa internetu (prema ostvarenom prometu). Korisnički račun se sastoji od korisničkog imena (eng. username) i zaporke (eng. password). Ako se pristup internetu ostvaruje putem mobilne mreže, od ISP-a se dobije naziv pristupnog ulaza (eng. Access Point Name - APN) koji je potrebno prilagoditi mobilnom uređaju.

Davatelji internetskih usluga u hrvatskoj su: CARNet, T-com, VIPnet, ISKON, Optima itd.

Internet povezuje osobna računala, lokalne (LAN) i rasprostranjene (WAN) mreže. Povezivanje na internet ovisi o dostupnosti mrežne infrastrukture na mjestu gdje se želi ostvariti pristup internetu te o uslugama koje će se rabiti.

Na internet se može povezati na različite načine ovisno o tome rabi li se žični telefonski priključak (DSL tehnologija), kabela televizija (kabelski internet), bežična mobilna mreža (mobilna širokopolasna mreža) ili javni bežični internet (WiFi). (McNamee i dr., 2012.)

Žični telefonski priključak (DSL tehnologija, eng. Digital Subscriber Line) omogućuje stalni pristup internetu preko telefonske mreže. Postoji nekoliko različitih DSL usluga, a najčešće u upotrebi je ADSL (eng. Asymmetric Digital Subscriber Line). Veza kod ADSL-a je specifična po tome što je različita brzina preuzimanja (eng. download) od interneta prema korisnikovu računalu i brzina objavljivanja (eng. upload) od korisnikova računala prema internetu. Najčešće je brzina preuzimanja nekoliko puta veća od brzine objavljivanja. DSL uređaj se povezuje s računalom preko mrežnog kabela na mrežnu karticu ili preko USB kabela na USB sučelje. Ovaj tip veze ima veliku brzinu prijenosa podataka pa se ove veze nazivaju još i širokopolasnim vezama. DSL uređaji su uglavnom kombinacija modema, usmjernika (rutera) i pristupne točke, stoga omogućuju priključivanje nekoliko računala na internet, žično ili bežično. Na taj se način veza dijeli i tvori malu lokalnu mrežu.

Kabela televizija (kabelski internet) se može ostvariti samo ako je uvedena kabela televizija, odnosno da internet i televizija rabe istu infrastrukturu. Kabelski modem omogućuje pristup internetu i iznajmljuje se od distributera kabela televizije. Kabelski modem je elektronički uređaj koji se priključuje na javnu televizijsku kabelsku mrežu kako bi se mreža, osim za prijenos televizijskog signala, mogla koristiti i za internet komunikaciju. Ova tehnologija se brzo širi jer ne zahtijeva velika ulaganja pošto se koriste postojeći kabelski sustavi. Ovom vezom se ostvaruju velike brzine prijenosa podataka, no problem se pojavljuje ako je istovremeno preko istog kabela povezan veći broj korisnika jer tada brzina pada, odnosno dolazi do zagušenja.

Bežična mobilna širokopolasna mreža ne koristi kabel kojim se fizički spaja računalno s internetom te zbog toga ovaj tip veze pruža određenu autonomiju. Omogućen je brži bežični pristup internetu uz pomoć prijenosnih uređaja s bilo kojeg mjesta (ako je dostupan signal mobilne mreže). Za povezivanje na mobilnu širokopolasnu mrežu potrebne su podatkovna i SIM kartica. Podatkovna kartica je elektronički sklop koji je ugrađen u uređaj (smartphone, tablet i sl.) ili se priključuje na računalno (laptop, notebook) u obliku USB adaptera ili ExpressCard kartice. SIM kartica ili pretplatnički modul identiteta mala je izmjenjiva kartica

koja sadržava podatke o identitetu pretplatnika i sigurnosne informacije za pristup računala ili mobitela širokopojasnoj mreži.

Nažalost, ako se promatra sigurnost bežične mreže, tehnologija je otišla korak unazad. Povezivanje putem žičnih mreža je u odnosu na bežične mreže puno sigurniji način jer se pristupa komunikacijskom kanalu uz fizički pristup kabelu, dok kod bežičnih mreža jedinu sigurnost predstavljaju autorizacija i enkripcija (zaštita podataka). Dodatni problem su telekomunikacijske kompanije koje postavljaju korisnicima nekriptirane instalacije, što može dovesti do spajanja bilo koga u dometu te trošenja mrežnog prometa i novca bez znanja korisnika. To postaje veliki problem ako je riječ o vezi koja se naplaćuje po količini ostvarenog prometa. Drugi mogući problemi su uobičajeni za računalne mreže – krađa osobnih i povjerljivih podataka, pristup računima i kreditnim karticama građana te podmetanje virusa i slično. (Radić, 2010.)

Korisnici se mogu povezati na internet uz pomoć prijenosnika ili pametnih telefona na *javni bežični internet (WiFi)*. Internetu se može pristupiti pod uvjetom da je korisnik u doseg signala neke od tzv. HotSpot lokacija (restorani, hoteli, kolodvori i druga javna mjesta) gdje su postavljene pristupne točke. Veza se ostvaruje pomoću bežične mrežne kartice koja se nalazi na uređaju korisnika. Brzina pristupa internetu ovisi o broju korisnika koji istodobno pristupaju hotspot lokaciji i o aktivnostima koje korisnici obavljaju na mreži. (Babić i dr., 2013.)

1.3. Usluge i sadržaji na internetu

„Internetske usluge su od velike važnosti jer su upravo one pridonijele popularnosti interneta time što su omogućile jednostavan pristup i raznovrsne oblike korištenja potencijala i resursa interneta“ (Čerić, Varga, 2004.). Najznačajnije internetske usluge su WWW (eng. World Wide Web), elektronička pošta i prijenos datoteka na daljinu.

Nazivi internet i web danas se u svakodnevnom govoru smatraju istoznačnicama. Bitno je istaknuti da ta dva pojma ne znače isto. Internet je globalni sustav za komunikaciju koji omogućuje međusobno povezivanje računala, dok je web jedan od internetskih servisa (usluga). „World Wide Web je globalna informacijska infrastruktura koja omogućuje stvaranje multimedijjskih dokumenata te njihov prijenos na daljinu i pregledavanje. Web danas predstavlja najvažniju tehnologiju za publiciranje, komunikaciju i elektroničko poslovanje, i to kako globalno, tako i unutar organizacija“ (Čerić, Varga, 2004.).

Web je multimedijски mrežni servis međusobno povezanih hipertekstovnih multimedijских dokumenata (Web stranice). Riječ hipertekstovni (eng. hypertext) znači da dokumenti sadržavaju posebno označene riječi ili slike koje nazivamo poveznicama (eng. hyperlink). Poveznice omogućuju pregledavanje povezanih sadržaja. Web se zasniva na tehnici hiperteksta koja omogućuje izravan prijelaz na drugu web stranicu, bez obzira na to na kojoj se geografskoj lokaciji nalazi računalo na kojem je stranica smještena. Prijelaz na drugu web stranicu izvodi se aktiviranjem poveznice koja sadrži adresu tražene web stranice. Svaka web stranica ima svoju jedinstvenu URL adresu (eng. Uniform Resource Locator) koju koriste web preglednici za pronalaženje web stranice. Web preglednik (eng. web browser) je aplikacija za pristup web stranicama. Omogućuje prikaz informacija, pregled dokumenata i korištenje poveznica za pristup drugim stranicama. Najpopularniji web preglednici su: Microsoft Internet Explorer, Google Chrome, Mozilla Firefox, Opera, Safari itd. (Babić i dr. 2013.)

Količina sadržaja na internetu svakim se danom povećava, tako da je korisnicima problem u kratkom vremenu pronaći određeni podatak. Za pretraživanje interneta koristimo tražilice, tematske kataloge i portale. *Tražilica* (eng. *Search Engine*) je sustav za pretraživanje koji se za izdvajanje stranica koristi ključnim riječima koje korisnik upisuje u okvir traženja. Velika prednost korištenja tražilice jest u tome što se ne mora znati točna adresa web stranice. Upisivanjem traženog pojma korisnik dolazi do popisa svih web stranica koje sadrže traženi pojam. Najpopularnija tražilica je Google (www.google.com). *Tematski katalogi* (eng. *subject trees ili directories*) sadržavaju veliku količinu podataka koji su organizirani po temama (kultura, mediji, sport, zabava, obrazovanje itd.). Svaka od tema u katalogu dijeli se na podteme, koje se mogu dalje dijeliti. Najpopularniji tematski katalog je Yahoo! (www.yahoo.com). *Portali* nastaju u novije vrijeme kao web stranice koje sjedinjuju različite informacije iz većeg broja izvora. Portali često sadržavaju tematske kataloge i tražilice radi lakšeg dohvata informacija. Na portalima se ponekad nude i besplatne elektroničke adrese ili neki drugi oblik besplatne usluge.

„*Elektronička pošta* (eng. electronic mail ili skraćeno e-mail) je usluga koja omogućuje elektroničko stvaranje poruka i njihovo slanje kroz mrežu. To je jedna od najviše korištenih usluga interneta zahvaljujući kojoj je omogućena brza i jeftina globalna komunikacija između pojedinaca i skupina ljudi“ (Čerić, Varga, 2004.). Ona je namijenjena razmjenjivanju tekstualnih poruka uz koje mogu biti priložene datoteke (slike, glazba i sl.) koje zovemo privitak (eng. attachment). Za sudjelovanje u razmijeni elektroničke pošte svaki sudionik mora imati vlastitu e-mail adresu. Nakon što pošiljatelj pošalje poruku, poruka se smješta u primateljev poštanski sandučić. Pritom je poštanski sandučić metafora za memorijski prostor

dodijeljen korisniku. Jedna od osnovnih značajki elektroničke pošte je asinkronost komunikacije, u kojoj pošiljatelj nakon slanja poruke može nastaviti s drugim poslovima ne čekajući odgovor primatelja, za razliku od sinkrone komunikacije u kojoj pošiljatelj i primatelj istodobno razmjenjuju poruke (razgovor telefonom, chat). Web-pošta je sustav elektroničke pošte na webu. Prijava na sustav počinje pokretanjem preglednika i učitavanjem web stranice koja omogućuje takvu uslugu.

Prijenos datoteka na daljinu ili FTP (eng. File Transfer Protocol) jedna je od temeljnih internetskih usluga i istoimeni naziv za vrstu norme za prijenos ili protokol koji omogućuje prijenos datoteka između dva računala u mreži. Datoteke kojima pristupamo FTP protokolom nalaze se na FTP poslužiteljima. Posebnost tog pristupa jest u tome da datoteke ne možemo pregledavati prije nego što ih preuzmemo na vlastito računalo. FTP poslužitelju možemo pristupiti kao autorizirani (registrirani) ili anonimni korisnik.

Autorizirani pristup podrazumijeva da korisnik ima svoj korisnički račun i korisnički program jer to od njega zahtijeva FTP poslužitelj. Korisnički račun omogućuje prijenos datoteka u dva smjera: preuzimanje s poslužitelja na korisničko računalo i slanje datoteka s korisničkog računala na poslužitelj. Autoriziran pristup FTP poslužitelju obavlja se pomoću korisničkih programa za FTP pristup. Najpoznatiji programi jesu FTP Explorer, CuteFTP, CoreFTP i FileZilla.

Anoniman pristup podrazumijeva preuzimanje datoteka s poslužitelja na korisničko računalo bez autorizacije, a ostvaruje se uz pomoć FTP programa ili iz samog web preglednika. (Čerić, Varga, 2004.)

1.4. Dijete i internet – trendovi

Iako je internet sjajan izum koji je u mnogočemu poboljšao kvalitetu života ljudi i pomogao u širenju znanja, njegovo korištenje ne dolazi bez problema i opasnosti. Roditelj svojim pozitivnim pristupom dijete uvodi u svijet znanja, uče ih kako se informirati, kako prepoznati ponuđene sadržaje i njihovu vrijednost, kako primjereno reagirati na neprihvatljiv sadržaj te kako izbjeći virtualna poznanstva i „čudne poruke“.

Prvi susret djeteta sa sadržajem interneta se ostvaruje putem web preglednika. Upravo zbog toga stručnjaci su razvili web preglednike koji su namijenjeni djeci te vizualno i funkcionalno prilagođeniji najmlađim korisnicima interneta. Takvi preglednici neprestano ažuriraju odobrenu listu stranica koje djeca mogu posjećivati, odnosno djeci omogućuju posjećivanje

samo sigurnih stranica koje odobre njihovi roditelji. Nadalje, preglednici djeci omogućuju sigurno pretraživanje, pomoć u pisanju domaće zadaće, a zaposlenim roditeljima daju potpuni uvid u aktivnosti i vrijeme koje djeca provode na internetu. Neki od najpopularnijih web preglednika za djecu su: Kidrocket, Kidzui, Netdino i Tuki.

Bilo koje dijete koje zna otipkati par riječi na tipkovnici i kliknuti mišem praktički je sposobno koristiti internet. Pogrešno otipkane riječi u tražilici mogu rezultirati pretragom koja će dijete odvesti do neprimjerenih sadržaja. Kako bi se izbjegle ovakve pogreške, korisno je imati popis sigurnih i zanimljivih stranica. Rješenje za spomenuti problem su tražilice za djecu. Sadržaj koji nude takve tražilice je provjeren, a poveznice s njih vode na tzv. child friendly stranice čiji je sadržaj također namijenjen i prilagođen djeci. Tražilice za djecu omogućuju pretraživanje prema uzrastu, sav sadržaj je pomno pregledan i katalogiziran, te je uz poveznice naznačeno koliko dijete mora dobro znati čitati da bi razumjelo sadržaj stranice. Poznate tražilice za djecu su Askkids, Kidslick, Dibdabdo.

Zasigurno, prvo što će dijete potražiti na internetu su **igrice**. Igre su svijet za sebe i nude zaista raznolike sadržaje za sve uzraste. Nerijetko će to biti igre koje nisu primjerene dječjem uzrastu, poput igara u kojima ima seksualnog sadržaja ili previše krvi i nasilja. On-line igre predstavljaju dodatne opasnosti jer će osim njihovu sadržaju, dijete biti izloženo i kontaktu s nepoznatim ljudima. Kao odgovor na spomenute probleme postoje razne specijalizirane igre za djecu svih dobi, koje su ujedno i sjajan način učenja. Većina takvih igara na sebi ima oznaku ESRB (eng. Entertainment Software Rating Board) koja svrstava igre prema uzrastu djeteta i sadržaju koji se u igri može očekivati. Slobodno vrijeme je razdoblje tijekom dana koje dijete kad izvrši svoje obveze, najčešće provodi uz internet. Djetetu ovo vrijeme može poslužiti za obrazovno napredovanje, zabavu, odmor ali i nazadovanje, odnosno otuđenje od obitelji i stvarnosti. Roditelji imaju glavnu ulogu u sprečavanju i otklanjanju ovog rizičnog čimbenika tako da kod djeteta razvijaju osjećaj za stvaran i odgovoran odnos prema internetu. U suprotnome internetska dokolica može postati ovisnost.

Društvene mreže svojim korisnicima omogućuju objavljivanje različitih sadržaja te održavanje odnosa s drugim članovima mreže. Na društvenim mrežama se mogu sresti prijatelji, upoznati novi ljudi, razgovarati o hobijima i slično. Najpoznatije društvene mreže su Facebook, Twitter, MySpace itd. Zbog njihove popularnosti lako je pretpostaviti da će i dijete poželjeti pristupiti Facebook-u i na njemu otvoriti profil. Primarna namjena Facebook-a je otkrivanje osobnih informacija o njegovim članovima, a to je jedna od osnovnih stvari koje valja spriječiti kod djece.

E-mail servisi namijenjeni djeci kreirani su kako bi dijete maksimalno zaštitili od neprimjerenih sadržaja na internetu. Naglasak je najviše stavljen na uklanjanje spama i na kontrolu koju roditelji imaju nad e-mail računom djeteta. Izgled tih servisa je prilagođen i najmlađoj djeci; servisi omogućavaju definiranje popisa osoba s kojima se dijete može dopisivati te kopije svih djetetovih poruka mogu stizati na e-mail roditelja. Najpoznatiji dječji servisi za elektroničku poštu su: ZooBuh, Kid Safe Mail i KidMail.

Čavrljanje (eng. Chat) je oblik komunikacije dvaju ili više korisnika putem računala i interneta u realnom vremenu. Radi se o vrlo kratkim porukama koje korisnik vidi čim ih njegov sugovornik pošalje. Problemi koji nastaju kada dijete pristupi servisu za čavrljanje zaista mogu biti mnogobrojni; djeca mogu otkriti osobne podatke nepoznatim osobama, dijeliti lozinku s drugim korisnicima, mogu pristupiti temama koje su namijenjene punoljetnim osobama i sl.

Do raznih sadržaja na internetu djeca često dolaze putem download-a. Značenje riječi download odnosi se na preuzimanje bilo koje datoteke s interneta na računalo. Vrlo važna podjela je na legalan i ilegalan sadržaj koji se može preuzeti na internetu. Stranice s ilegalnim sadržajem često sadrže viruse te je potrebno djetetu objasniti da nije u redu preuzimati takav sadržaj jer se radi o kršenju zakona.

Uz sve blagodati interneta, kao što su anonimnost prilikom pretraživanja, jednostavan pristup gomilama korisnih informacija, razmjena raznih datoteka, pristup najnovijim vijestima iz bilo kojeg dijela svijeta itd. internet ipak ima i svoju tamnu stranu. Anonimnost prilikom pretraživanja posjeduje i negativno oličje koje se odnosi na nedostatak bilo kakve kontrole u slučaju da korisnik pristupa odveć eksplicitnim sadržajima koji bi na njega mogli ostaviti negativne posljedice, pri čemu se konkretno misli na djecu.

Naizgled prijeteći natpisi „Klikni ovdje samo ako si stariji od 18 godina“ na web-stranicama koje sadrže materijale koji nisu prikladni za djecu, poput pornografskih stranica, ponuda za konzumiranje droge i slično, prije su mamac za znatiželjno dijete nego bilo kakav oblik zabrane ili kontrole pristupa takvoj web stranici.

Praktički je neizvedivo biti stalno uz dijete dok ono provodi vrijeme na računalu i neopterećeno „šeće“ prostranstvima interneta, pa se industrija softvera dosjetila briljantne ideje kako riješiti taj problem. Tako su nastali programi koji simuliraju roditeljski nadzor, zabranjujući pristup potencijalno opasnim sadržajima. Svakom takvom programu korisnik može zadati kriterije po kojima želi da se blokira pristup internetu. Navedeni programi se isporučuju s prethodno unesenim popisom web adresa koje sadrže nedopuštene materijale, i naravno daju mogućnost korisnicima, najčešće roditeljima ili učiteljima u školama, da sami

moгу nadopuniti navedenu listu. Potrebno je redovito popunjavati bazu podataka da bi programi uistinu bili učinkoviti. Programi neće blokirati samo web-stranice čije se adrese nalaze na listi, nego i web-stranice za koje procijene da su potencijalno opasne, tako da sadrže posebne algoritme koji prepoznaju „sumnjive“ stranice temeljem sadržanog teksta, naziva dokumenta, slika i slično.

Unatoč brojnim programima i aplikacijama na tržištu koji pomažu roditeljima u zaštiti djece unutar njihovog slobodnog vremena, većina roditelja se ne odluči na instaliranje. Ograničena financijska sredstva, manjak informacija i neupućenost samo su neki od brojnih faktora zbog kojih djeca ostaju nezaštićena i izložena opasnostima interneta. Rizik od opasnosti raste iz dana u dan zbog trendova koje diktiraju tvorci društvenih mreža. Društvene mreže poput Facebook-a i Twitter-a postale su dio svakodnevice djece i mladih, koji otvaraju profile na spomenutim mrežama unatoč dobnoj granici koja ograničava registriranje. U vremenu kada je sve na dohvata ruke jednim „klikom“ i kada „to svi rade“, sasvim je razumljivo da je djeci teško raspoznati moralno od nemoralnog i zabranjeno od društveno prihvatljivog. Društvene mreže su popularizirale svakodnevno objavljivanje vlastitih fotografija i osobnih podataka te taj trend slijede djeca i mladi koji su nesvjesni opasnosti koje vrebaju. Fotografije i osobni podaci u krivim rukama su problem kojim se neprestano bave zakonodavne vlasti diljem svijeta. Bez odgovarajućeg vodstva roditelja, djeca i mladi nerijetko nailaze na sve negativne strane interneta. Posebno je prisutan i problem on-line klađenja kod dječaka; roditelji najčešće nisu svjesni problema dok ne dođe do znatnog gubitka financijskih sredstava s bankovnih računa ili do krađe identiteta. Spomenuti problemi su samo neki od mnoštva problema koje proizlaze iz virtualnog svijeta. Ignoriranjem problema i neinformiranjem u konačnici može doći do pogubnog scenarija za roditelje i dijete. Nerijetko se događa da dijete bez roditeljskog nadzora i prepušteno samo sebi u slobodno vrijeme odluči stupiti u stvarni kontakt sa „virtualnim prijateljem“ i organizirati susret s njim. Brojne nestale osobe diljem svijeta su kraj takvog scenarija. Uz sve spomenute nedostatke i rizike interneta, pogrešno je klasificirati internet kao pošast suvremenog doba jer uvelike može olakšati i obogatiti život djece i mladih uz pravilno korištenje i kvalitetan nadzor odraslih u svakom trenutku.

2. Slobodno vrijeme

2.1. Povijesni razvoj poimanja slobodnog vremena

„Vrijeme je sastavni dio života i rada čovjeka. Ono kao apstraktni pojam ukazuje na naš položaj, naše mjesto i ulogu u prostoru i društvu. (...) ono nije statičan pojam već u sebi sadrži mnoge osobitosti (...). Do danas nema jedinstvena odgovora na pitanje što je vrijeme” (Rosić, 2005, 133.). Za razliku od Rosića (isto) koji vrijeme promatra kao apstraktni pojam, Anić (1998, 1761.) vrijeme tretira kao trajanje u kojem se stalno zbivaju promjene, stoga ga određujemo kao „nepovratni slijed pojava“ (isto). Bagarić (2013.) vrijeme određuje u odnosu na njegovu svrhu pa tako govori o pedagoškom, didaktičkom, radnom vremenu. Tako pedagoško vrijeme jest vrijeme učenja, didaktičko vrijeme jest vrijeme artikulacije nastavnog sata, radno vrijeme jest vrijeme proizvodnje materijalnih dobara i/ili davanja usluga.

Očito je da se vrijeme može definirati s različitih aspekata – slijeda, svrhe, trajanja... – ali u svakom tom definiranju zajednički nazivnik je trajanje, *niz jedinica vremena*. Međutim ni to trajanje, niz jedinica vremena, nema jednako značenje u njegovom povijesnom tijeku. Svaka epoha, kao „*jedinica trajanja*“, iskazuje različito poimanje i tretiranje vremena u skladu s promjenama društvenih zahtjeva a prema sadržajima, svrsi i onima koji su obuhvaćeni tim vremenom.

Premda je očito da je vrijeme teško definirati, nužno je vidjeti koji su sadržaji koji te „*jedinice trajanja*“ opisuju. Tako možemo govoriti o vremenu provedenom na radu, o vremenu provedenom u druženju, o vremenu provedenom u šetnji, o vremenu provedenom s obitelji, itd. Ti sadržaji opisuju „*jedinice trajanja*“ kao radno vrijeme, socijalno vrijeme, vrijeme rekreacije, obiteljsko vrijeme...pa je jasno da sadržaji definiraju „*jedinice trajanja*“. Međutim, tako raznolika vremena imaju i neke zajedničke osobine koje se mogu definirati s obzirom na obveznost, svrhu i smisao. Svakako, niz „*jedinica trajanja*“ koje čovjek provodi ne isključivo po svojoj volji, već po nužnosti radi ostvarenja egzistencijalnih ciljeva, jest *neslobodno vrijeme*. Tako brojne aktivnosti koje bismo inače sadržajno mogli definirati kao aktivnosti u slobodnom vremenu, ako predstavljaju obvezu, ne predstavljaju slobodno vrijeme. Primjerice, ako osoba nakon osam sati radnog vremena nastavlja s nekim radnim aktivnostima zato da bi priskrbila više materijalnih sredstava za život, a ne zato što mu to predstavlja zadovoljstvo, tada takvo vrijeme očito nije slobodno. Sasvim suprotno, ako takva aktivnost predstavlja njegov izbor koji je potaknut interesima, zadovoljstvom i slično jest njegovo slobodno vrijeme. U pokušaju definiranja termina slobodnog vremena, koji inače nije

jednoznačno definiran radi različitih socioloških, filozofskih, pedagoških i inih gledišta, u nastavku slijedi pregled o značenju slobodnog vremena.

Razvoj misli i raspravu o značenju slobodnog vremena možemo pratiti još od antičke Grčke. Aristotel u djelu „Politika“ navodi da je krajnji cilj rata zapravo mir, a rada upravo slobodno vrijeme. No, već i on napominje kako su mir i blagostanje opasni ako jedna zemlja ne zna što će sa slobodnim vremenom. Za Platona, Sokrata, Epikura, kao i Aristotela sreća postoji samo u slobodnom vremenu. „Rad je za stare Grke bio nedokolica, shvaćanje dokolice nije se svodilo na puku besposlicu. Starogrčko shole (lat. schole) označavalo je slobodno vrijeme, dokolicu, odmor, besciljnost; ali ta je riječ također označavala i vrijeme posvećeno učenju i znanstvenim razgovorima, školu, naročito filozofsku školu (srednjovjekovna scholastica)“ (Gurevič, 1994.).

U srednjem vijeku o slobodnom vremenu možemo govoriti samo u okviru aristokracije jer prosječan srednjovjekovni građanin ili nema slobodnog vremena, ili je slobodno vrijeme determinirano crkvenim tabuima. Aristokracija svoje slobodno vrijeme koristi u oblicima socijalnih druženja i upražnjavajući „sedam viteških vještina“ kao sustav obrazovanja aristokratskog mladog naraštaja. (Zaninović, 1988.)

„Povijesno i pojmovno slobodno vrijeme rezultat je industrijskog društva i prvobitno ima karakter empirijskog slobodnog vremena koje je apsolutna suprotnost radnom vremenu, tj. slobodno vrijeme ima svoju povijest, svoju točku nastanka, odnosno, građansko društvo kao svoj početak. Građansko društvo sadržava u sebi princip svega što se događa sa socijalnim vremenom pa samim tim i sa slobodnim vremenom“ (Nenadić, 1997.).

Francuski sociolog Dumazdier (prema: Božović, 2008.) smatra da veći broj teoretičara teži da svakodnevni život svede na rad i slobodno vrijeme. Prema Dumazdieru to je pogrešno pojednostavljivanje, jer se slobodno vrijeme definira ne samo u odnosu na profesionalne obveze, već i u odnosu na druge obveze; obiteljske i društvene, koje najčešće pripadaju *poluslobodnom vremenu ili poludokolici*. U nastojanju da što preciznije odredi sferu slobodnog vremena, Dumazdier ukazuje da između skupa profesionalnih, obiteljskih ili društvenih obveza i skupa aktivnosti slobodnog vremena postoji nesigurna zona koju nazivamo poluslobodno vrijeme, gdje aktivnost slobodnog vremena u promjenjivoj mjeri predstavlja oblik jedne obveze (Božović, 2008.). Bagarić (2013.) to slikovito prikazuje shemom (slika 3.)

Dumazdier je dao definiciju slobodnog vremena koja se u svijetu smatra jednom od najprihvatljivijih: „Slobodno vrijeme je skup aktivnosti kojima se pojedinac po svojoj volji

Slika 3: Dumazdierovo shvaćanje vremena (Bagarić, 2013.)

može potpuno predati, bilo da se odmara ili zabavlja, bilo da povećava razinu svoje informiranosti ili svoje obrazovanje, bilo da se dobrovoljno društveno angažira ili da ostvaruje svoju slobodnu stvaralačku sposobnost nakon što se oslobodi svojih profesionalnih, porodičnih i društvenih obaveza“ (Dumazdier, 1962, 29.). Ova definicija postala je nezaobilazna pretpostavka u svim dosadašnjim istraživanjima slobodnog vremena u svijetu. Iako se definicija pokazala djelotvorna, postoje i brojne primjedbe jer slobodno vrijeme u velikoj mjeri ovisi i od promjena koje se događaju u pojedinim društvima i u civilizaciji kao najširem okviru (Božović, 2008). Kako je to ipak prostor u kojem je čovjek oslobođen radnih i profesionalnih obaveza te stoga njime može slobodno raspolagati, u kojem postoji „mogućnost interakcije u procesima individualizacije, socijalizacije i inkulturacije te prostor samoaktualizacije i samoostvarenja osobnosti“ (Previšić, 2000., 403.) drži se da je njegova temeljna odrednica *sloboda izbora*. U tom se vremenu po slobodnoj volji „čovjek bavi amaterskim djelatnostima. U njima čovjek oslobađa svoje kreativne sposobnosti radi igre i ispunjava slobodno vrijeme vrijednim sadržajima“ (Plenković, 1997., 9.). Ili, kako drži Previšić (2000., 406.), to je „vrijeme aktivnog odmora, razonode, pozitivna razvoja, socijalizacije, humanizacije i stvaralačkog potvrđivanja ličnosti“.

Kod određivanja sadržaja slobodnog vremena postoji nedoumica ubrajaju li se u sadržaje slobodnog vremena sve aktivnosti izvan društveno obveznog rada (uz aktivnosti prema vlastitom izboru, društvene i obiteljske obveze, učenje, dodatni rad i sl.), ili samo one koje pojedinac bira isključivo svojom slobodnom voljom. Navedeno potonje shvaćanje slobodnog vremena Dumazdier (1972.) naziva *dokolicom*, čime se naglašava razlika od tzv. *poluslobodnog vremena*, a zajedno čine šire shvaćeno slobodno vrijeme. Mlinarević, 2008; (prema: De Grazia) postavlja tezu po kojoj dokolicu karakterizira stvaralaštvo, a slobodno je

vrijeme masovna pojava, ideja koja se u demokratskom društvu može realizirati, a dokolica je ideal koji nije moguće lako ostvariti jer je ispunjen stvaralačkim radom. Ideal je pretvaranje slobodnog vremena u svjesnu i kreativnu dokolicu. Bagarić 2013; (prema: Miliša 2006., 11.) shvaća dokolicu “kao aktivnost izvan rada, bez osjećaja odgovornosti i bez potrebe za samostalnim kreiranjem slobodnog vremena” (isto). Za razliku od prethodnih stajališta, Janković (1973.) dokolicu definira kao vrijeme izvan obaveza koje se provodi bez određenog sadržaja i poistovjećuje ju s besposlicom i plandovanjem, za razliku od slobodnog vremena koje je termin sa sociološkom i pedagoškom konotacijom.

Iz prethodnih poimanja dokolice vidljivo je da većina autora dokolicu smatraju vremenom provedenim izvan obaveza i rada a moguće je da ga karakterizira i stvaralaštvo, odnosno, kako drži Janković (1973., 61.) ono što ima i pedagošku konotaciju. Dokolica stoga predstavlja isječak slobodnog vremena koji čovjek bira po slobodnoj volji, a čiji je smisao u odmoru, i/ili razonodi i/ili samorealizaciji. Kako je činjenica suvremenog potrošačkog mentaliteta čovjeka da vrlo često svjesno ne bira sadržaje kojima se bavi u slobodnom vremenu, već da nametnute sadržaje pasivno konzumira, nužno je izvršiti distinkciju između dokolice i vremena provedenog u besciljnim i/ili konzumentskim aktivnostima. Arbunić (2004., 223.) tako čini razliku između dokolice i dokoličarenja, pri čemu dokoličarenje imenuje „praznim vremenom“. Isti autor drži da (isto) „'Praznim vremenom' (ili dokoličarenjem, nap. a.) smatramo stoga onaj odsječak slobodnog vremena koji nije iskorišten ni za odmor, ni za razonodu, ni za osobni razvoj, već ima osobine besciljnog trošenja vremena ili ispunjavanja slobodnog vremena oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja” (isto). Prema njemu, pojmovi dokolica i dokoličarenje razlikuju se po pozitivnom predznaku: dokolica ga može imati, dokoličarenje ne. Tako se dokoličarenje danas izravno povezuje s hedonizmom, dosadom, (ispraznim) zabavama, neselektivnim korištenjem medija i konzumentskim stilom života. Za mladog čovjeka koji dokoličari važno je kako će „ubiti dan“. U empirijskim istraživanjima slobodnog vremena mladih najzastupljenija orijentacija je dokoličarenje: gledanje televizora, surfanje po internetu, slušanje radija, čitanje revija, časopisa, novina, izležavanje, lutanja po gradu, trgovačkim centrima i sl.) pa (i) orijentacija na zabavu, (odlazak na koncerte, izlazak u disko klubove, odlazak na kućne zabave) Miliša, 2012; (prema: Bagarić, 2013.). Ono „sve više postaje prepoznatljivim potrošačkim stilom ponašanja, posebice u mladima, te uglavnom podrazumijeva pasivan odnos prema ponuđenim sadržajima“ Bagarić, 2013; (prema: Miliša, 2006., 10.).

Proučavajući čovjekovo ponašanje u dokolici možemo razlikovati dva tipa ponašanja: neproduktivno i produktivno. U neproduktivnom ponašanju dominira zabava, ne razvijaju se

ljudski potencijali, čovjek se emocionalno ne potvrđuje, a krajnji je rezultat praznina umjesto ispunjenosti. Za razliku od navedenog, produktivno ponašanje karakterizira djelatno, kritičko ponašanje, čovjeka koji stvara umjetnička djela i sebe samog kao integralno biće. (Mlinarević, 2008.)

Prema Neulingerovu modelu iz 1981. (prema: Bagarić, 2013.) tipovi slobodnog vremena koji se odnose na dokolicu i nedokolicu su: prava dokolica (eng. pure leisure), slobodno vrijeme kao rad (eng. leisure work) i slobodno vrijeme kao posao (eng. leisure job). Prava dokolica je potpuno slobodno izabrana aktivnost i predstavlja dokolicu u klasičnom smislu. Slobodno vrijeme kao rad je aktivnost izabrana potpuno slobodno, a pruža i unutarnje zadovoljstvo i vanjsku nagradu. Slobodno vrijeme kao posao je aktivnost izabrana potpuno slobodno, ali pod uvjetom da je izabrana poradi zadovoljstva njezinom posljedicom, poput rekreacije radi očuvanja zdravlja iako to liječnik nije propisao. Za razliku od tipova dokolice Neulinger (isto) razlikuje tri tipa stanja koji nisu slobodno vrijeme a koje označava nedokolicom; to su pravi rad (eng. pure work), rad kao posao (eng. work job) i pravi posao (eng. pure job). Pravi rad je posljedica nužnosti, bavljenje aktivnostima pod prisilom čime se osigurava potpuna unutarnja nagrada iako bez osjećaja slobodnog izbora. Rad kao posao je bavljenje aktivnošću iz nužnosti da se to čini, ali podrazumijeva intrinzičnu i ekstrinzičnu motiviranost različitog intenziteta. Pravi posao je suprotnost pravoj dokolici jer se u aktivnostima ne uživa, a razlog aktivnosti su rezultati koje one podrazumijevaju. (Bagarić, 2013.)

Kada je riječ o slobodnom vremenu djece i mladih preuzima se model vremena odraslog čovjeka. Za djecu, mlade i studente navode se tek podatci o količini slobodnog vremena kojim dnevno raspolažu, ali se ne raspravlja o klasifikaciji njihova vremena. Preuzimanjem modela vremena odraslog čovjeka učenje, pohađanje nastave, pisanje zadaća i drugih radova smatralo bi se radom. U tom slučaju kategorija mladih radi besplatno dok odrasli rade za plaću. U poplavi različitih antidiskriminacijskih ideja, mladi bi mogli zahtijevati ukidanje ove diskriminacije i zatražiti od škola plaće. Naravno, dosjetke ove razine samo pokazuju koliko je zahtjevan klasifikacijski postupak. U konkretnom slučaju, složenost je i ovdje uzrokovana činjenicom postojanja obveznih aktivnosti koje ne obuhvaćaju samo aktivnosti koje se tiču škole i školskih obveza. Tako je razumljivo da vrijeme mladih ne možemo podijeliti na školsko i slobodno vrijeme. Ostatak vremena ne želimo svrstati, a to proizlazi iz našeg stava, u poluslobodno vrijeme. I ovdje, dakle, stvarna "tripartitnost" stvara klasifikacijske teškoće, a otklanja ih par nekolicina-dokolica. (Bagarić, 2013.) Bagarić drži da je nužno uvesti novi pojam – *nekolica* – i, radi sažetijeg govora, zamijeniti sintagmu slobodno vrijeme pojmom dokolice. Nekolica se pritom odnosi na vrijeme obavljanja različitih poslova, ali ne nužno za

poslodavca. Poslovi bi u tom smislu značili i rad i djelatnost, a karakterizirala bi ih obvezatnost (op a., ono što se mora učiniti). Tako se drži Bagarić (2013.) izbjegava uporaba nespretne klasifikacijske jedinice „poluslobodno vrijeme“ koju je Dumazdier davno uveo zbog uočene „tripartitnosti“ radnikova vremena, a s druge strane omogućio bi se sažetiji govor uporabom pojma „dokolica“ umjesto sintagme „slobodno vrijeme“ jer bi oni tada postali istoznačnice (Bagarić, 2013.).

Slika 4: Učenikovo vrijeme (Bagarić, 2013.)

2.2. Aktivnosti slobodnog vremena i njihova uloga

Sadržaj slobodnog vremena obuhvaća raznovrsne aktivnosti. „Aktivnosti slobodnog vremena jesu one aktivnosti koje pojedinac prihvaća po slobodnoj volji i interesu, a koje po sebi uključuju i sve obveze i sve posljedice koje iz njih proizlaze. Osnova je tih aktivnosti dakle, sloboda izbora i postojanje motivacijskog sklopa koji uvjetuje izbor“ (Mlinarević i dr., 2007, 2.). Bavljenje određenom aktivnosti u slobodno vrijeme ukazuje na prisan odnos pojedinca s određenom djelatnošću. Takve aktivnosti nastaju na interesima, te se nazivaju interesne aktivnosti. Interesne aktivnosti odvijaju se slobodno, spontano i s namjerom. Prema Ivančić, Sabo, (2005.) interesna je aktivnost individualizirana i stilska jer svaki pojedinac kroz aktivnost izražava i svoj osobni stil. Te su aktivnosti samopotkrepljujuće i njihovo je obavljanje samo po sebi nagrada. Lenz (1991.) ističe da nije bitno koliko je vremena na raspolaganju, već kako je ono iskorišteno i kakve su posljedice samog angažmana.

Problem se pojavljuje prilikom motiviranja pojedinca da „pedagogiziran“ prostor slobodnog vremena prihvati i iskoristi, te da mu aktivnosti slobodnog vremena postanu oblikom osmišljavanja slobodnog vremena i osobnom potrebom za artikuliranje vlastitog životnog prostora (Previšić, 1975.). Kako će i koliko pojedino dijete iskoristiti artikuliran prostor slobodnog vremena ovisit će o brojnim faktorima koji determiniraju izbor – zanimljivost i dostupnost ponude, sklonosti djeteta, socijalno okruženje, utjecaj vršnjaka, utjecaj medija, trendovi, ... Ilišinova (2000.) tako smatra kako djeca visokoobrazovanih roditelja su u većoj mjeri stimulirana za bavljenje izvanškolskim aktivnostima, čime upućuje da je kulturno-obrazovni status roditelja, odnosno cjelovitog okruženja, bitan čimbenik izbora izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti. Rosić (2005., 59.) takvo okruženje drži odgojnom sredinom. Svaka odgojna sredina stoga razvija sebi dostupne i dostatne izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, a prema vlastitim mogućnostima i interesu djece i mladeži. Svaka odgojna sredina tako dopunjuje i podiže kvalitetu svog odgojnog djelovanja. Aktivnosti kojima se učenici bave u slobodno vrijeme svojim sadržajima ispunjavaju i određene uloge u životu djeteta. Stoga svaka skupina aktivnosti (isto) po sebi ispunjava i određenu ulogu. Te aktivnosti mogu se podijeliti u tri osnovne skupine s obzirom na njihovu ulogu – aktivnosti odmora, rekreacije i razvoja ličnosti (isto):

Aktivnosti odmora imaju temeljnu ulogu obnavljanja i osvježavanja istrošenih supstancija, fizičke i psihičke energije te uspostavljanja novih snaga koje su čovjeku potrebne za život i rad, a bez posebnoga i napornijega fizičkog ili psihičkog angažmana. One mogu biti brojne - počevši od običnog prekidanja rada pa sve do pasivnih i aktivnih oblika odmaranja kao što su popodnevi odmor, šetnje, društvene igre, sportovi itd. Pasivan odmor označava svaki oblik odmora koji ne zahtijeva nikakav napor dok aktivni oblici odmora predstavljaju najčešće „promjenu aktivnosti“ u odnosu na rad. Izbor aktivnosti stvar je pojedinca, ponude i čimbenika koji su uvjetovali potrebu za odmorom.

Aktivnosti rekreacije predstavljaju aktivnosti aktivnoga odmora, zdrave razonode ili zabave. Aktivnosti aktivnog odmora predstavljaju svaki oblik čovjekove angažiranosti koji po sebi ima produktivan karakter a za pojedinca predstavlja zadovoljstvo. One po formi mogu imati oblik rada ali su po značenju razonoda. Razonoda kao oblik rekreacije predstavlja prema Glasseru (2002.) temeljnu ljudsku potrebu. Stoga je potreba za rekreacijom, odnosno igrom kako je Glasser naziva ne samo temeljna ljudska potreba već suvremenom čovjeku nužnost zbog sve ubrzanijeg i stresnijeg načina života. Ona služi osvježenju ljudskog uma i tijela jer doprinosi obnavljanju ljudskih potencijala i kreativnosti. Premda se razonoda najčešće veže uz mlađe generacije, ona je svojstvena svim dobima ljudskog života samo su joj modaliteti

različiti. Prema (isto) igra je vrlo važna djelatnost u okviru slobodnog vremena, te uvelike pomaže djeci da se razviju u kreativne, maštovite osobe sposobne istraživati, učiti, raditi i stvarati. Zbog igranja djeca i mladi su često ukoreni i etiketirani kao besposličari, no oni tijekom igre ispunjavaju jednu od temeljnih potreba, a to je zabavljanje. Autor nadalje naglašava da ako ne ispunjavaju potrebu za zabavom i igrom, mladi manje i neučinkovitije izvršavaju svoje obveze. Slobodnim izborom aktivnosti u slobodnom vremenu, mladi ispunjavaju potrebu za slobodom, čine vlastite pogreške, pokušavaju ponovno, razvijaju odgovornost i samostalnost.

Aktivnosti koje doprinose razvoju ličnosti su one aktivnosti kojima pojedinac zadovoljava svoje specifične interese a da pritom ne osjeća prisilu niti nužnost već im pristupa sa zadovoljstvom. Bavljenjem takvim aktivnostima pojedinac stječe nova saznanja, širi svoje interese, i istovremeno obogaćuje sebe kao ličnost. One su najčešće neformalnog karaktera premda u svojoj biti predstavljaju funkcionalni odgoj i obrazovanje. Bavljenje njima omogućava pojedincu da stječe nove kompetencije koje mu omogućavaju da se bavi područjima za koje nema formalno obrazovanje. Područja takvih aktivnosti mogu biti raznolika od intelektualnog, estetskog, etičkog do socijalnog i radnog.

Bez obzira na svrhu, cilj i zadatak bilo koje od ove tri skupine navedenih aktivnosti njihov je smisao da pojedinca učine prije svega zadovoljnijim, cjelovitijim, korisnijim i potpunijim. Različiti autori na različite načine dijele aktivnosti u slobodnom vremenu mladih. Pojedini ih dijele na strukturirane i nestrukturirane, organizacijske i komercijalne i sl. Berc i Buljevac (2007.) govore o strukturiranim i nestrukturiranim aktivnostima pri čemu su strukturirane planirane, smislene i organizirane te služe osobnom razvoju, a nestrukturirane su one koje su neorganizirane, bez svrhe i uglavnom služe ispunjenju osobne ugone i uživanju. Oni govore o aktivnostima enklave, pejzažnim aktivnostima, i aktivnostima mentalnog bijega.

Aktivnosti enklave se temelje na slobodnom izboru, kreativnosti, osobnom razvoju i uključuju razne hobije, sport i igre. Pejzažne aktivnosti uključuju trenutno mijenjanje uobičajenog okruženja i to mogu biti izleti, odlasci na praznike ili putovanja. Pod aktivnostima za mentalni bijeg podrazumijevamo one kojima se mijenja svakodnevica te koje uključuju promjenu u nama samima.

Drukčiju podjelu slobodnih aktivnosti nudi Hendry (prema: Berc i Buljevac, 2007.) svrstavajući ih u organizacijske aktivnosti i komercijalne aktivnosti. Pod organizacijskim aktivnostima oni podrazumijevaju aktivnosti različitih društava i/ili formalnih i neformalnih čimbenika koji imaju ulogu u osmišljenom slobodnom vremenu (sportske aktivnosti,

povremeno druženje s vršnjacima), dok pod komercijalnim aktivnostima podrazumijevaju konzumerističke aktivnosti kao što su odlasci u kino, noćne klubove i druge oblike izlazaka. Premda se često govori o važnosti organiziranog slobodnog vremena djece ne bi se smjelo zaboraviti na razvojnu ulogu neorganiziranog slobodnog vremena djece, jer je to prostor koji omogućava djetetu da u stvarnom životu stječe neposredna i nepatvorena socijalna iskustva koja se u organiziranim oblicima slobodnog vremena ne mogu steći. Druženje s vršnjacima kao jedan od oblika neorganiziranog slobodnog vremena je vrlo bitan, jer kada se druže, mlade osobe vježbaju komunikacijske vještine, stvaraju se odnosi, zabava, razvija se mišljenje i formiraju stavovi, dolazi se do nekih novih informacija i spoznaja. Zato se ne smije umanjivati vrijednost neorganiziranog slobodnog vremena. Djeci se mora omogućiti da slobodno odlučuju o svome slobodnom vremenu, a sloboda, kreativnost i spontanost ne bi smjeli biti zabranjeni niti ograničeni. „Neorganizirano vrijeme svaka osoba kreira i provodi po svojim potrebama i željama bez ikakvih formalnih aktivnosti, dok organizirano vrijeme nudi pojedincima planirane organizirane aktivnosti koje su u skladu s njihovim interesima“ (Kojadin i dr., 2013., 57.). Jedino što je u tom vremenu nužno je postojanje diskretne socijalne kontrole nad aktivnostima u neorganiziranom slobodnom vremenu kako bi se na vrijeme moglo reagirati na nepoželjno ponašanje djece.

2.3. Kulturni aspekti provođenja slobodnog vremena

„Kultura je svekoliki način života nekog naroda. Ona je složena cjelina koja uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, moral, zakon, običaje i sve druge sposobnosti i navike čovjeka kao člana društva“ (Vidulin-Orbanić, 2008., 23.). Nju se može promatrati u „širem“ i „užem“ smislu. Pojedini autori (Žugaj i dr., 1992.) pod kulturom u širem smislu podrazumijevaju svekoliko postignuće ljudskog roda koje obuhvaća sva materijalna i duhovna dobra. Oni kazuju kako je kultura složena cjelina, sveobuhvatan intelektualni pothvat. „Kultura je dio kako prošlosti tako i sadašnjosti te budućnosti, sve stečeno promišljanjem i stvaralaštvom, kreativnošću i inovacijom. Kao takva, kultura djeluje u oštrom kontrastu s komercijalnom sferom u kojoj su svi fenomeni reducirani na korisnost, a svrsishodnost postaje prihvaćena norma ponašanja“ (Rifkin, 2005.).

Kultura u užem smislu podrazumijeva čitav niz različitih pojmova i kategorija, na primjer:

- lijepo i pristojno ponašanje pojedinca (kulturan dječak)
- društvene skupine (studentska kultura, nogometni navijači, mladi konzervativci i dr.)

- vremensko razdoblje ili epohu ujednačenih stilskih karakteristika (antička kultura, kultura renesanse i dr.)
- način života i ponašanje pojedinih naroda ili skupina naroda (kultura Inka, zapadnoeuropska kultura i dr.)
- stvaralaštvo vjerske zajednice (kršćanska kultura, islamska kultura i dr.). (Žugaj i dr., 1992., 207.)

Kulturu možemo definirati i kao povijesnu i društvenu kategoriju koja se mijenja s promjenama društvenih uvjeta, na koje i sama utječe. Značajno je da kultura sadrži dvije osnovne sastavnice: održavanje i prenošenje postojećih, stvorenih kulturnih vrednota (tradiciju) i proizvodnju novih na temelju pozitivne tradicije, ali ne samo na osnovi mišljenja i prenošenja nego i na osnovi otkrića i stvaralaštva. Kulturu se ne može definirati jednoznačnom zatvorenom i jednom zauvijek stvorenom definicijom, jer je ona otvoreni sustav značenja koji pojedinci stalno reinterpetiraju kako bi definirali svoju poziciju u društvu. Kultura mladih i njihovo ponašanje u slobodnom vremenu postaju područja putem kojih se može doznati što oni uistinu misle, jer se tiču svega što mladi osjećaju, vrednuju, nadaju se, a što se može primijetiti u njihovu životu, jeziku, glazbi, modi ili idolima. (Leburic i dr., 2001.)

Pod kulturom provođenja slobodnog vremena podrazumijevamo pozitivno korištenje slobodnog vremena u vidu učenja, usavršavanja i stvaranja. U slobodno vrijeme razvijaju se vještine, talenti, nadarenosti te druge ljudske kvalitete. To je vrijeme za kritičko promišljanje, kulturni doprinos, osobnu nadogradnju i učenje. Zbog potrebe kvalitetnog iskorištavanja slobodnog vremena pojavljuju se posebni programi namijenjeni učenicima u raznim školama. Pomoću tih programa unaprjeđuju se znanja i vještine učenika a škola dobiva na značaju i kvaliteti.

U današnje vrijeme pod utjecajem kapitalizacije i konzumerizma sve manji broj ljudi se okreće kulturnim vrijednostima i aktivnostima koje doprinose oblikovanju kulture. Janković još (1973.) upućuje na taj problem: „Ne nameće se samo problem organizacije slobodnog vremena već istovremeno i odgoj ljudi za slobodno vrijeme; naime, ljude treba tako odgajati da mogu ne samo kontrolirati industriju slobodnog vremena već i svojim zahtjevima i ukusom usmjeravati druge. Radni ljudi lakše i brže znaju izboriti slobodno vrijeme nego što mogu usvojiti kulturu njegova društveno-pozitivnog korištenja. Pomoću slobodnog vremena treba razviti smisao za njegovo pozitivno iskorištavanje, tako da ljudi postanu kulturni korisnici slobodnog vremena koje se danas u obliku 'dobre i loše robe' sve to više nudi na tržištu svakodnevnog života“ (Janković, 1973., 61.).

Ukoliko govorimo o kulturnom aspektu slobodnog vremena, govorimo o vremenu pogodnom za razmišljanje i za stvaranje kritičkog stava prema pojavama i svijetu (Chauchard prema: Martinić, 1977.). Potrebu kulturnih aktivnosti obrazovanja ističe i J. Fourastie (prema: Martinić, 1977., 32.) koji smatra da sudjelovanje u kulturi, odnosno obrazovnom procesu pretpostavlja čovjekovo unaprjeđenje. Martinić (1977.) naglašava da uz kulturne sadržaje treba razviti sklonost prema kulturi, upoznati ju i istražiti. Mladi sve više postaju pasivni promatrači, potpuno nepripremljeni za aktivno provođenje slobodnog vremena. Konzumiraju sadržaje koje nudi industrija zabave i mediji, te se prepuštaju dokoličarenju bez da se samostalno uključe u organizaciju slobodnog vremena.

Nacionalnim programom za mlade koji je Vlada Republike Hrvatske usvojila 2003. godine izražava se da je kultura mladih jedan od osnovnih elemenata identiteta mladih i iznimno je važno područje njihove afirmacije, komunikacije i životnoga stila. To je zapravo područje putem kojega mladi kritički preispituju tradicijske kulturne obrasce i nasljeđe kao dio svojeg identiteta stvarajući nove obrasce i estetiku, kreiraju prostor za vlastito prepoznavanje i djelovanje. Poblize, pojam kulture dobiva poseban značaj ako se promatra unutar brojnih oblika institucionalnog kulturnog i umjetničkog obrazovanja kroz koje se nastoji afirmirati velik broj mladih. Naime, kulturne ustanove kao što su knjižnice, čitaonice, kazališta, muzeji, umjetničke galerije, glazbene škole i tečajevi, likovni ateljei i druge ustanove i udruge različitog usmjerenja, uz svoje redovne djelatnosti, svaka na svom području i prema svojim značajkama, organiziraju i posebne programe namijenjene mladeži u slobodnom vremenu. (Pejić-Papak i dr., 2012.). Zasiurno organizirane kulturne aktivnosti osiguravaju kulturnu razonodu, kojom se potiče stvaralaštvo, razvoj vještina pojedinca te se ujedno djeca i mladi navikavaju na kulturno provođenje slobodnog vremena. O tome govore sociolozi koji osobitu važnost pridaju kulturnom aspektu provođenja slobodnog vremena. Chauchard (prema: Martinić, 1977.) to vrijeme smatra pogodnim za razmišljanje i stvaranje kritičkog stava prema pojavama i svijetu. Potrebu kulturnih aktivnosti u dokolici ističe i J. Fourastié (isto) prema kojom sudjelovanje u kulturi potiče čovjekovo unaprjeđenje, pa treba razviti sklonost prema kulturi, upoznati ju i istražiti. Iz svega navedenog može se utvrditi izuzetna vrijednost značaja poticanja kulture u odgoju i obrazovanju djece. Uključivanjem u kulturne aktivnosti ustanova u kulturi djeca stječu nova znanja, razvijaju svoja umijeća i sposobnosti unutar svog slobodnog vremena, što zapravo predstavlja kvalitetu ljudskog življenja. „U pogledu organiziranja djece nužno je osim sposobnosti, poticati razvoj međusobnih demokratskih odnosa, emancipaciju, toleranciju, ali i kritičnost“ (Herceg i dr., 2010., 236.).

2.4. Pedagogija slobodnog vremena i odgoj

Ubrzan razvoj tehnologije, informatizacija na globalnoj razini, masovna proizvodnja i potrošnja te potrošački način života u zavisnosti su od stupnja društvenog razvitka, odnosno to su procesi koji utječu na ljudsku svakodnevicu pa tako i na mlade. Djeca i mladi su pod stalnim pritiskom potrošačkog načina života te se najčešće u prvi plan stavlja kvantitet (količina informacija koju mladi primaju iz okružja) a ne kvaliteta (uporabljenost stečenog znanja i iskustva). Očekivanja koja pred mlade postavlja obitelj, obrazovne ustanove i društvo dovode do toga da slobodno vrijeme postaje jedan oblik „bijega“ od obaveza u nepoželjno i društveno neprihvatljivo ponašanje. Zadatak je pedagogije slobodnog vremena da odgovori na te izazove koji utječu na odgoj mlade generacije. Kako je pedagogija slobodnog vremena „grana pedagogije koja proučava, istražuje i unaprjeđuje odgoj čovjeka izvan profesionalno-radnih obaveza i obiteljskih dužnosti radi boljeg oblikovanja njegova slobodnog vremena, odmora, rekreacije, razonode, socijalizacije i zadovoljavanja individualnih stvaralačkih mogućnosti“ (Vukasović, 1998.), njen zadatak je da „pozitivno usmjerava aktivnosti čovjeka koje nisu uvjetovane biološkom, društvenom ili profesionalnom nužnošću“ (isto). „Predmet su njezina proučavanja različiti oblici neformalnog obrazovanja kojima se pojedinac bavi (slobodno i aktivno) po vlastitom izboru i želji“ (isto).

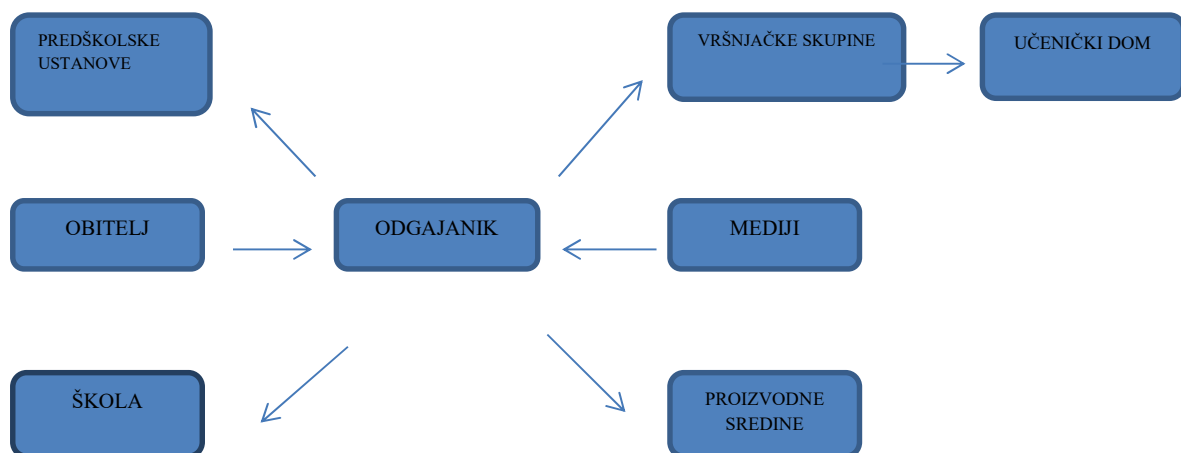
Janković (1973.) smatra da pedagogija slobodnog vremena proizlazi iz općih pedagoških zakonitosti a tumači, proučava i istražuje odgojnu problematiku slobodnog vremena u cjelini. Predmet proučavanja pedagogije slobodnog vremena su „odgojna nastojanja (odgoj) u slobodnom vremenu“ (Vukasović, 1998.).

Sukladno prethodno iznesenim definicijama pedagogije slobodnog vremena očito je da se pedagogija slobodnog vremena bavi utjecajima neformalnog odgoja, čimbenicima koji djeluju u slobodnom vremenu te aktivnostima čija se uloga realizira u području slobodnog vremena. Kako je „odgoj ... kontinuirani životni proces koji od mladih pojedinca nastoji stvoriti i oblikovati odgovornu osobu koja je sposobna suočiti se sa svakodnevnim izazovima“ (Ilišin i dr., 2001., 98.) nužno je razlikovati dva poimanja odgojnog djelovanja. Prvo, to je intencionalno odgojno djelovanje putem formalnih odgojnih čimbenika kao što su obitelj i odgojno-obrazovne ustanove. Premda su to primarni odgojni čimbenici njihova uloga u svakodnevnim uvjetima sve više slabi i oni sve više gube na značenju – bilo iz objektivnih razloga, kao što su sve manje vremena koje roditelji provode s djecom, tako i formalnih razloga koji odgojno-obrazovne ustanove sve više čine obrazovnim a sve manje odgojnim

ustanovama. Njihovu ulogu sve više preuzimaju neformalni čimbenici odgoja koji svoj odgojni utjecaj ostvaruju funkcionalno.

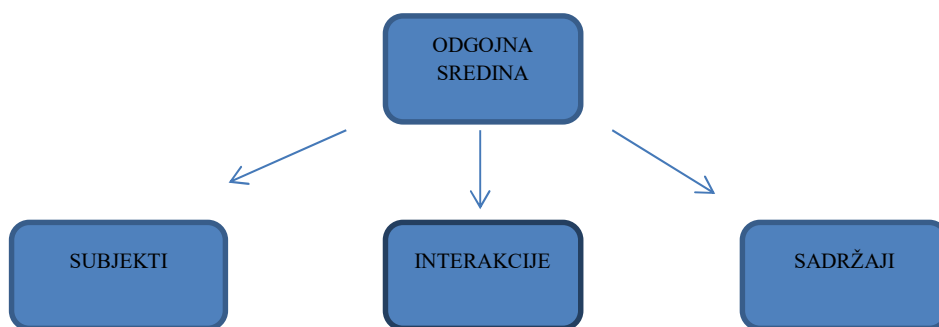
Neformalni čimbenici kao što su vršnjačke interesne skupine i mediji, tako dobivaju sve više na značaju u odgoju mladih generacija i predstavljaju ključnu kariku u formiranju mlade ličnosti. Njihov utjecaj postaje sve značajniji, a način na koji oni prenose odgojne poruke znatno je prihvatljiviji za djecu i mladež nego li su poruke obitelji i odgojno-obrazovnih ustanova. Sve više slobodnog vremena s kojim djeca raspolažu tako postaje prostor u koji se infiltriraju i negativni utjecaji, a koji su zbog lakoće dopadljivosti i neiskustva mladih generacija za njih lako prihvatljivi. Zadatak je stoga pedagogije slobodnog vremena da artikulira taj prostor kao prostor koji će omogućiti formalnu slobodu izbora a ostvariti željene ciljeve za razvoj mlade generacije koji su poželjni za obitelj i društvo. Kako je slobodno vrijeme mladih „ono područje svakodnevnog života u kojem se mladi najranije osamostaljuju i u kojem je njihova autonomija najveća“ (Ilišin i dr., 2001, 98.), a „velikim je dijelom izvan sfere intencionalnog odgoja“ (Rosić, 2005.), nužna je „posebna pažnja stručnjaka i roditelja“ (isto) kako bi se ono konstruktivno iskoristilo, kako bi mladi mogli „bolje spoznati svoje potrebe i interese, afirmirati se u nečemu, donositi samostalne odluke, dokazati se sebi i drugima“ (isto).

Rosić (2005.) govori o različitim odgojnim sredinama i odgojnim ustanovama (Slika 5.): intencionalne odgojne sredine (obitelj, škola, učenički dom) – ustanove čija je osnovna djelatnost odgoj, i funkcionalne odgojne ustanove i socijalne sredine u kojima se uz ostale aktivnosti neplanirano ostvaruje odgojni proces. Svaki od tih čimbenika prema (isto) može artikulirati slobodno vrijeme na društveno pozitivan (kulturan) i društveno negativan način (nekulturan način).

Slika 5: Sredina slobodnog vremena (Rosić, 2005.)

U toj interakciji pojedinac-odgojna(e) sredina(e), pojedinac stječe različita iskustva i tako artikulira vlastiti svijet realnosti. Svaka odgojna sredina se sastoji od različitih odgojno-obrazovnih čimbenika. Spomenute čimbenike uočavamo na slici 3. (Rosić, 2001.).

Slika 6: Odgojna sredina (Rosić, 2001.)

Obitelj kao odgojna sredina je onaj primarni agens odgoja koji doprinosi „socijalizaciji i osposobljavanju mladih pojedinaca“ (Ilišin i dr., 2001., 98). Osim što djetetu pruža osnovni odgoj, obitelj je također poveznica između djece kao aktivnih članova društvene zajednice i društveno kulturne sredine. Obitelj je polazna točka daljnjeg razvoja djeteta te je prva društvena sredina s kojom se dijete susreće i u kojoj dobiva odgojne osnove za daljnji život. Kelly (prema: Berc i dr., 2007.) navodi bazični i uravnotežujući model provođenja slobodnog vremena s obitelji. Bazični model podrazumijeva poznate, gotovo svakodnevne aktivnosti kao što su igranje društvenih igara i zajedničko gledanje televizije, dok uravnotežujući model uključuje netipične aktivnosti kao što su obiteljski praznici i posjećivanje umjetničko-kulturnih događanja. Za zdravo funkcioniranje obitelji, nužna je kombinacija oba modela. Takve obitelji su zadovoljnije, bolje rješavaju konflikte, veći je stupanj kohezije među članovima obitelji. Međutim, od iznimne je važnosti da roditelji znaju granice prilikom upletanja u slobodno vrijeme djece i mladih. Djecu je važno usmjeriti i pomoći im razvijati interese kojima će ispuniti svoje slobodno vrijeme, ali i prihvatiti njihov izbor bez nametanja tradicionalnih modela provođenja slobodnog vremena. (Previšić, 2000; Vukasović, 2000.)

„Kako djeca i mladi imaju znatno više slobodnog vremena od odraslih te zbog svog specifičnog biopsihosocijalnog statusa u okolini i društvu, njihovo slobodno vrijeme mora biti specifično i organizirano, a ne prepušteno slučaju“ (Previšić, 1987.). Od velikog značaja je pravilno osmisliti i koordinirati slobodno vrijeme djece i mladih od strane obrazovnih ustanova i obitelji. U isto vrijeme potrebno je i obratiti pozornost na potrebe mladih kao što su zabava, druženje i aktivnosti koje iziskuju mentalni napor koji ih vodi do osobnog usavršavanja. Ovu ulogu trebale bi preuzeti odgojno-obrazovne ustanove kao što su škole i one koje svoju ponudu aktivnosti organiziraju izvan nje.

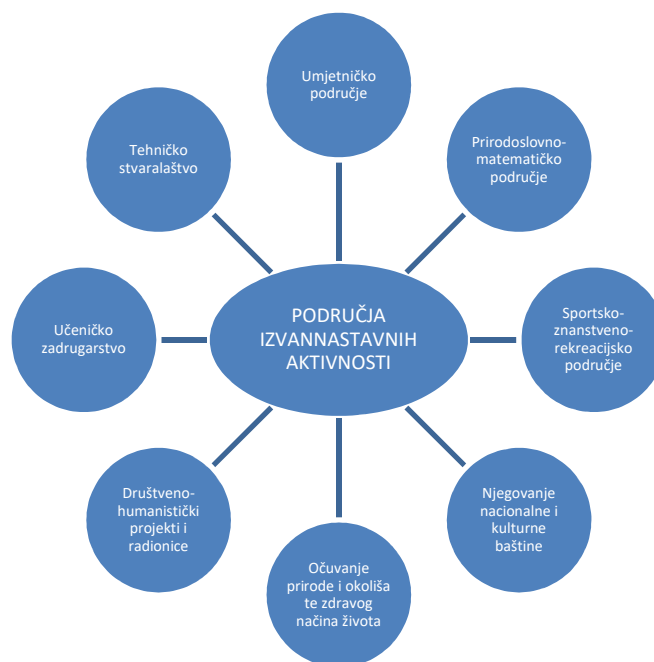
Škola bi kao temeljna društvena odgojno-obrazovna ustanova trebala imati ključnu ulogu u organizaciji i koordinaciji aktivnosti slobodnog vremena djece i mladih u i izvan nje same kako bi ostvarila svoj osnovni zadatak osposobljavanja mladih umova za daljnje napredovanje, usavršavanje u njihovim znanjima i vještinama te poticanje na osobnu aktivnost i unutarnju motiviranost. Na to upozoravaju Dryden i Vos (2001., 187.) kada kažu da „škole koje na prvo mjesto stave kreativnost svojih učenika umjesto bubanja mnoštva nepotrebnih činjenica imat će smisla dok će ostale biti sve više neučinkovite i često štetne za razvoj učenika, kao i cijelog društva“. No u cjelokupnom odgojno-obrazovnom procesu često dolazi do problema. Nedostatak kreativnosti u školama, preopterećenost nastavnim sadržajima i programima, prenatrpanost razrednih odjeljenja, zapostavljanje odgojne uloge škole i ignoriranje kulture provođenja slobodnog vremena u školama su samo neki od problema. Mlinarević i dr. (2008.) tako navode: „Preopterećenost školskim programima i zahtjevima okoline s jedne strane i sve veća ponuda mogućnosti „bijega od realnosti“ s druge, dovode do neprimjerenih načina zadovoljavanja slobodnog vremena koje bi trebalo biti predviđeno za rad na osobnom rastu i razvoju, aktivnoj relaksaciji i kreiranju vlastitog i pozitivnog životnog stila. Tome pridonosi i zapostavljenost odgojne uloge škole koja se očituje, između ostalog, i u nepostojanju odgoja za slobodno vrijeme i u slobodnom vremenu. O kulturi provođenja slobodnog vremena u školama malo se govori. Sve se svodi na organizaciju i provođenje nekoliko oblika izvannastavnih aktivnosti, na koje škole obvezuje Zakon o osnovnom i srednjem školstvu, a koje su često ograničene organizacijskim, kadrovskim i materijalnim uvjetima pojedinih škola. Tako umjesto ponude aktivnosti za koje su učenici zainteresirani i motivirani, škole nude one aktivnosti za koje imaju uvjete“.

Ako se tome pridodaju uvjeti iz prakse – nedostatak stručnog kadra (izvannastavne aktivnosti održavaju nedovoljno stručni učitelji koji popunjavaju satnicu) i prostornih kapaciteta (manjak tehnički opremljenih dvorana) – jasno je što najčešće dovodi do toga da škole nude one aktivnosti koje mogu organizirati a ne aktivnosti za koje su učenici zainteresirani. U većini slučajeva kada su učenici i zainteresirani za nastavne aktivnosti ne sudjeluju u istima jer su preopterećeni nastavnim sadržajima. Nerijetko se događa da je ponuda izvannastavnih aktivnosti svedena na nekoliko sportskih aktivnosti, što najčešće ne zadovoljava raznolike potrebe djece i mladih.

Cindrić (1992.) definira izvannastavne aktivnosti kao „različite organizacijske oblike okupljanja učenika u slobodno izvannastavno vrijeme u školama, koji imaju pretežito kulturno-umjetničko, športsko, tehničko, rekreacijsko i znanstveno (obrazovno) obilježje“, za razliku od izvanškolskih koje definira kao „organizacijske i programske oblike okupljanja

učenika u društvima, klubovima i drugim institucijama izvan škole“ (isto). Ovako definirane aktivnosti u slobodnom vremenu imaju jedan nedostatak koji se očituje u krnjem definiranju izvannastavnih aktivnosti samo s organizacijskog aspekta, ali ne i programskog. Činjenica je da su i izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, aktivnosti koje se organiziraju u slobodnom vremenu te da i jedne i druge mogu biti organizacijski podjednako ostvarene i to na istim ili sličnim programskim osnovama. Organizacijski se one razlikuju samo po teritorijalnom određenju i mogućnosti uključivanja u njih: prvotne se organiziraju unutar škole i u njih mogu biti uključeni isključivo učenici škole potpuno besplatno, a potomje može organizirati lokalna samouprava i/ili privatni sektor te mogu biti besplatne ili se financiraju iz sredstava lokalne samouprave, članarine ili samodohodovno. Po organizacijskim oblicima one mogu biti formirane kao sekcije, društva, udruge, zadruge, klubovi i ustanove. Funkcionalno one su uvijek usmjerene na „plansko i stvaralačko razvijanje, stjecanje i proširivanje znanja neposrednim uključivanjem i konkretnim obogaćivanjem ličnosti učenika zasnovanim na raznovrsnim izvorima informacija i manipulativnim aktivnostima u prirodnoj i društvenoj okolini“ (Ajanović i dr., 2004.), a sadržajno „utemeljeni na raznovrsnim, slobodnim i rekreativnim sadržajima“ (isto).

Sadržaji i područja ostvarenja izvannastavnih aktivnosti veoma su raznolika. Prema važećem Nastavnom planu i programu (2006., 13-14.) sadržaji su raspoređeni u osam područja (slika 7.):

Slika 7: Područja izvannastavnih aktivnosti

Ova područja izvannastavnih aktivnosti razrađena su prema programskim organizacijskim oblicima, kako slijedi:

- umjetničko područje (op.a.) - literarne, dramske, novinarske, filmske radionice, likovne radionice, organiziranje školskog radija i školskih novina, projekti - umjetnički stilovi i razdoblja (odjeća, komunikacija, obrasci ponašanja, prehrana, itd.), glazbeni projekti (prepoznavanje trajnih vrijednosti i kvaliteta u umjetničkoj glazbi i ostalim glazbenim pravcima, primjerice, pop, rock, jazz i dr.), zborna pjevanje, itd.,
- prirodoslovno-matematičko područje, koje omogućuje iskustveno učenje i razmatranje odnosa, primjerice, čovjek i biljke, čovjek i životinje, pokusi iz kemije, kemija u okolišu, kemija u svakodnevnom životu, meteorologija, istraživanje uzroka i posljedica prirodnih nepogoda, kartografija, genetika, astronomija i sl.,
- športsko-zdravstveno-rekreacijsko područje koje se odnosi na stjecanje športskih vještina i sposobnosti (nogomet, košarka, odbojka, šah...), učenje društvenih plesova, folklora, ovladavanje vještinama i sposobnostima korektivne gimnastike, vježbama relaksacije i dr.,
- njegovanje nacionalne i kulturne baštine, koje se odnose na izradu i realizaciju projekata o istraživanju zavičaja, etnologije, turističke kulture i sl.,
- očuvanje prirode i okoliša te zdravoga načina života (istraživanje zavičaja i očuvanje njegova okoliša, učenje o očuvanju okoliša, stjecanje kulture življenja u zdravom okolišu za zdrav okoliš),
- društveno-humanistički projekti i radionice (građanski odgoj i obrazovanje, prava djece i ljudska prava),
- učeničko zadrugarstvo - seosko gospodarstvo, domaćinstvo, pčelarstvo, osnovne tehnike kukičanja, vezenja, pletenja, uređenje školskih vrtova i sl.,
- tehničko stvaralaštvo (tehničke inovacije, tehnike modeliranja i građenja, maketarstvo, i dr.).

Odabirom određene izvannastavne aktivnosti učenik svjesno odabire provoditi svoje slobodno vrijeme unutar školskog sustava što školi pruža dodatnu mogućnost da obrazovno djeluje na pojedince. Nadalje, školski program je strogo definiran, u većini slučajeva formiran na temelju kriterija ocjenjivanja, dok su izvannastavne aktivnosti slobodne, fleksibilne i pružaju mogućnost za individualan razvoj djece i mladih u kontroliranom i sigurnom okruženju.

Karakteristike izvannastavnih aktivnosti, koje ih razlikuju od nastave, organizacijski gledano, su te da se njihovo djelovanje ne odvija u razredima, već u posebno formiranim skupinama

(učenici u njima iz različitih su razreda, različite dobi, pa i iz različitih škola), dok su često organizirane po srodnosti ili stručno sadržajnoj povezanosti. Učenike u skupini vežu zajedničke sklonosti i interesi prema nekoj aktivnosti. Učenici se u aktivnosti uključuju prema vlastitom opredjeljenju, želji i dobrovoljno (ali rad je u njima obavezan). Program rada izvannastavnih aktivnosti je dan samo okvirno vrstom skupine – inače je u potpunosti u rukama učenika u skupini. Rad tih aktivnosti odvija se u slobodno vrijeme učenika i izvan nastave, dok je način rada organiziran na principima učeničkog samoupravljanja (nastavnik ili neki drugi voditelj samo je savjetnik).

Izvannastavne aktivnosti su od izrazite važnosti za pravilno iskorištavanje slobodnog vremena djece i mladih. Na taj način djeca i mladi poboljšavaju kvalitetu života i svoje stvaralačke snage. Njihov smisao se ne ogleda samo u motiviranju i usavršavanju darovitih učenika, nego i u integriranju što većeg broja učenika u različite izvannastavne aktivnosti koje zadovoljavaju njihove vlastite potrebe. Da bi izvannastavne aktivnosti bile učinkovite i kvalitetno provedene potrebno je osigurati određene preduvjete:

- potpora voditeljima izvannastavnih aktivnosti od strane školske uprave
- pribavljanje materijalnih sredstava potrebnih za provedbu izvannastavnih aktivnosti
- postavljanje i definiranje ciljeva potrebnih za izvođenje određenog programa
- pokretanje i organiziranje izvannastavne aktivnosti
- određeni stupanj slobode voditelja u izboru programa
- stručno usavršavanje voditelja za određeni oblik programa
- uključenost učenika u izvannastavne aktivnosti (Mlinarević i dr., 2009).

Nakon ostvarivanja navedenih preduvjeta potrebno je naglasiti da su izvannastavne aktivnosti područje u kojem je učiteljeva socijalna inteligencija od izrazite važnosti, kao i njegova „sposobnost aktiviranja tihih učenika“ Martinčević 2010; (prema: Heidmann, 2003.).

Poseban naglasak se stavlja na voditelje izvannastavnih aktivnosti, koji koordiniraju cjelokupan proces i unaprjeđuju kvalitetu izvannastavnih aktivnosti stalnim praćenjem učenika i osobnim usavršavanjem. Voditelj izvannastavnih aktivnosti mora u potpunosti biti smiren, usredotočen i motiviran za rad s djecom i mladima. Potrebno je također da on sebe percipira kao „tihog promatrača“ koji usmjerava i djeluje u kritičnim situacijama.

Jedna od osnovnih specifičnosti izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti jest visok stupanj motivacije polaznika. Budući da djeca samostalno biraju svoje izvanškolske aktivnosti, u skladu s osobnim interesima, njihova motivacija je izrazito visoka te učenik puno lakše usvaja nova znanja i u puno većem opsegu.

Učenici uz pomoć voditelja aktivnosti rade na aktivnostima, uče istraživanjem, otkrivanjem i usvajaju vještine timskoga rada. Djeca dijele zadatke i obveze i u sebi razvijaju osjećaj odgovornosti, ali i osjećaj samopotvrđivanja. Takve slobodne aktivnosti vrlo su pogodne za razvijanje radnih navika kod učenika. Specifičnostima svoga djelovanja izvannastavne i izvanškolske aktivnosti odličan su oblik socijalizacije učenika.

Izvanškolske aktivnosti izvode se u slobodno vrijeme učenika i učenici se za njih opredjeljuju prema svojoj želji. Financiranje provodi lokalna samouprava ili roditelji učenika (plaćanjem članarine). Cilj izvanškolskih aktivnosti je poticanje učenika na razvijanje talenata, njegovanje potrebe bavljenja sportom i zdravog života, razvijanje sportskog duha i želje za natjecanjem, poticanje društveno poželjnih oblika ponašanja te kvalitetno provođenje slobodnog vremena.

Programi izvanškolskih aktivnosti provode se tijekom cijele godine sa stalnim skupinama polaznika ili se održavaju povremeno u dane školskih praznika. Učenici se uključuju u: sportske, kulturno-umjetničke, znanstvene, tehničke, gospodarstvene, zdravstveno-higijenske, informativno - poučne, radne, humanitarne, više obrazovne ili odgojne aktivnosti, tj. u sve djelatnosti kojima je cilj stjecanje znanja, sposobnosti, umijeća, navika i provođenje aktivnog odmora. (Izvješće o hrvatskom školstvu, 2000.)

Crkva i ostale vjerske zajednice značajno doprinose provedbi, organizaciji i koordinaciji izvanškolskih aktivnosti djece i mladih. Takav oblik društvenih zajednica potiče učenike na integraciju u društvo kroz razne izvanškolske aktivnosti i međureligijske susrete. Vjerske zajednice su najčešće domaćini takvih susreta, gdje osim srednjih škola s vjerskim prefiksom, sudjeluju i učenici osnovnih škola. Vjerske zajednice također organiziraju sekcije i grupe (dramske, likovne literarne i dr.), kao i poticanje učenika na sudjelovanje u raznim zborovima i nastupanje diljem svijeta, čime se djeca i mladi ohrabruju na razvijanje društvenih sposobnosti, razvoj ličnosti i dublju povezanost sa zajednicom kojoj pripadaju. Specifična struktura slobodnog vremena ukazuje da slobodno vrijeme uz temeljne uloge (odmor, rekreacija i razvoj osobnosti) ima i razvojno-preventivnu ulogu u životu mladeži. Da bi slobodno vrijeme ispunilo svoje uloge, nužno je stvoriti potrebne uvjete. Potrebno je da slobodno vrijeme postane prostor razvoja mlade osobe, u kojem se svaki pojedinac osjeća ispunjeno i ostvareno. Aktivnosti slobodnog vremena u suvremenom životu mogu značajno utjecati i na izbor zanimanja u budućnosti, obrazovanje, društveni položaj, te užu i širu okolinu kojoj će mladi pripadati. Kvalitetno i korisno organizirano slobodno vrijeme može zadovoljiti interese, želje i potrebe mladih pojedinaca, dok loše strukturirano slobodno vrijeme otvara vrata za mnoge opasnosti koje prijete djeci i mladima koji su u procesu

mentalnog sazrijevanja. U svijetu, pa tako i u Hrvatskoj, iz dana u dan raste nepovjerenje djece i mladih prema društvenim strukturama. Mladi ne priznaju nametnute društvene standarde i vrijednosti te svoje nezadovoljstvo iskazuju u domeni slobodnog vremena. „Slobodno vrijeme je izvor nepreglednog mnoštva problema koji su presudni za pozitivni ili negativni razvoj čovjekova života“ (Plenković, 2000.).

Ako se slobodno vrijeme mladih u potpunosti unaprijed programira i isplanira od strane roditelja, obrazovnih ustanova, vjerskih zajednica i sl. može dovesti do sputavanja kreativnosti, slobode i nedovoljnog iskazivanja osobnih interesa kod djece i mladih. Ovakvi potezi okružja mogu izazvati pobunu mladih ljudi, koja se može izraziti delinkventnim ponašanjem, zlorabom psihoaktivnih tvari ili nekim drugim oblikom društveno neprihvatljivog ponašanja.

U adolescenciji se događaju velike društvene promjene pa je socijalni utjecaj, tj. utjecaj vršnjaka najizraženiji. Mlade osobe suočene su s novim društvenim ulogama, odnosima i situacijama. U usvajanju i ovladavanju tim sposobnostima ključnu ulogu imaju vršnjaci. Vršnjaci su oslonac za adolescenta u njegovom traganju za identitetom. Vršnjačka skupina u početku služi za prevladavanje osjećanja usamljenosti i pruža mogućnost upoznavanja novih prijatelja i proširivanja kruga poznanstava. Vršnjačka skupina adolescentima pruža osjećaj pripadnosti, povjerenja i podrške, emocionalne sigurnosti, samopouzdanja te mogućnost da se bude popularan i priznat. Vršnjaci utječu na formiranje slike o sebi i pomažu adolescentu da definira svoja uvjerenja, vrijednosti i ciljeve. (Maršić, 2006.)

Iako su vršnjačke skupine nužne na putu odrastanja, one mogu imati i određene negativnosti. Neki oblici društveno neprihvatljivog ponašanja su nasilničko ponašanje unutar adolescentskih skupina prema ugroženim pojedincima, zatim konzumacija cigareta, alkohola i opojnih droga, vandalizam, narušavanje javnog reda i mira i sl. Navedena problematična ponašanja su znak za uzburu obitelji, odgojno-obrazovnim institucijama, psiholozima, pedagogima i nevladinim institucijama. Spomenute ustanove i pojedinci bi trebali trenutno djelovati i neposredno pomagati mladima unutar njihove zajednice kako bi se riješila problematičnost u kulturi mladih i unaprijedilo njihovo slobodno vrijeme.

Poseban faktor u razvoju djece i mladih zasigurno imaju mediji koji najčešće prezentiraju i promoviraju pogrešne društvene vrijednosti, te doprinose razvoju iskrivljene percepcije okoline i samih sebe kod djece i mladih.

„Danas je nemoguće razmatrati bilo kakve aspekte života mladih izvan konteksta utjecaja medija. Oni sve više potiskuju druge agense socijalizacije mladih (škola, obitelj, crkva...) i utječu na formiranje životnih stilova“ (Miliša, Milačić, 2010.).

U današnje vrijeme mediji su pod pritiskom da stalno proklamiraju nove proizvode, odnosno mediji su pod tiranijom tržišta. Pored informativno-obrazovnog sadržaja medija, zabavni sadržaj medija je često na granici senzacionalizma. Brojni su primjeri manipulacije potrebama mladih putem raznovrsnih listova za mlade, bestsellera i reklama. Najagresivniji oblik manipulacije odvija se putem interneta. Sve su učestalija prikazivanja brutalnih scena nasilja, a sve postaje ritual uzbuđljive zabave.

Konzumerizam postaje način života kojeg mladi ljudi nesvjesno usvajaju i relativno lako posežu za dostupnim sadržajima, odnosno stvarima koje im omogućuju „kemijski izazvano slobodno vrijeme“ (Watts i dr., 1997.).

Medijska komercijalizacija dokolice vodi ka pogubnim odgojnim posljedicama, posebno za mlade generacije. Dokoličarenje postaje sve popularniji trend opuštanja mlade generacije. Mladi se sve više u slobodno vrijeme povlače u svoje vlastite prostore bez kontrole i nadzora odraslih što je većim djelom uvjetovano programiranjem slobodnog vremena od strane roditelja te okupiranjem mladih različitim tečajevima i izvannastavnim aktivnostima.

Borman i Gisser (1992.) upozoravaju na štetnost „sjedilačkog“ načina provođenja slobodnog vremena (igranje igrice, gledanje televizije i sl.) i glavni problem vide u životnoj orijentaciji mladih, prema kojoj je poimanje života prenaplašeno utilitarističko i hedonističko, a shvaćanje ljudske slobode u adolescentskoj populaciji vodi razvoju sebičnosti i individualističkoj orijentaciji.

Velik dio mladih nema potporu obitelji, škole, dovoljno znanja i mogućnosti za samostalno kvalitetno i strukturirano organiziranje slobodnog vremena zbog čega u toj domeni nailaze na mnoge već opisane opasnosti. Sve navedeno upućuje na ogromnu potrebu za educiranjem mladih ljudi o načinima kvalitetnog provođenja slobodnog vremena.

„Razvijanje kulture provođenja slobodnog vremena – kao informacije i znanja o nečemu, zatim pozitivna stava prema tome, i na kraju, aktivnog sudjelovanja i djelovanja u nečemu – u današnjoj poplavi mnogobrojnih ponuda, utjecaja i objektivnih nemogućnosti njegova prihvaćanja danas je ključno pitanje njegova svakodnevnog odgojnog djelovanja“ (Previšić, 2000.).

2.5. Mladi: hobi, slobodne aktivnosti, igra i mediji

Brojne analize slobodnog vremena pokazuju da aktivnosti slobodnog vremena najčešće idu u hedonističkom smjeru. Društvena zajednica bi trebala posebnu pažnju obratiti na organiziranje slobodnog vremena djece i mladih.

Hobi je produktivna aktivnost za sebe koja nema nikakvog značaja za zajednicu, stanje koje nema novčanu vrijednost. Iako iz ovoga proizlazi da hobi sadrži samo subjektivnu vrijednost, sociolog Friedman (2000.) naglašava i onu objektivnu. Čim hobi postane zanimljiv za nekog drugog, njegovo značenje nije samo rekreacija nego i pružanje zadovoljstva drugome.

Uspoređujući hobije s procesom obrazovanja, možemo zaključiti da je obrazovna djelatnost mnogo djelotvornija, jer se njom stvara svojevrsan red koji pojedincu omogućuje da slobodno djeluje u svijetu i tako se odnosi i prema drugim ljudima. Za razliku od zabave, igra uvijek predstavlja određeni slijed tj. u njoj je sadržan cilj, a ona sama teži ispunjenju, postizanju određenog rezultata, dok je u zabavi osnovno opuštanje, psiho - fizička relaksacija. Zanimljiva je Freudova teza da dijete igrom tj. maštom upoznaje stvarnost. U svijetu dosadnog i specijaliziranog rada, igra je sredstvo kojim ljudi nadopunjavaju fiziološki i afektivni odmor koji za svrhu ima uspostavljanje ravnoteže ličnosti. Posebno se ističe to da igra oslobađa od agresivnosti a sportski sukobi nam omogućuju da na prihvatljiv način iskažemo svoj instinkt za nasiljem. Friedman (2000.) se osvrće i na aktivnosti u kojima se posebno ističe proizvodnost, produciranje nekog predmeta. Promišlja na takvu vrstu djelovanja kad raspravlja o tzv. slobodnim aktivnostima koje se nazivaju „bricolage“ (svaštarenje) i „do it yourself“ (uradi sam). Tu smo na granici svrhovitog i nesvrhovitog rada. Ako i jesu svrhovito izabrane aktivnosti, „svaštarenje“ i „uradi sam“ mogu biti izrazito svrhovite u sustavu potrošačkog vrednovanja. „Svaštari“ u kući i oko nje, brinuti se oko svoga obitavališta, neprestano ga dotjerivati, nadograđivati i uzdržavati ima sličnu dvojnost kao i obrađivanje vrta. Bavljenje kućom ili vrtom može se i psihološki protumačiti kao iskonska potreba za osiguranjem obitavališta i hrane. Ispunjenje te potrebe je izravno povezivanje s neposrednim okolišem, i još šire, uspostavljanje veza s prirodom, učinjeno je prema vlastitom izboru i sklonostima i u ritmu koji odgovara osobnom pokretu, temperamentu.

Točno je da sve te neobavezne aktivnosti - hobi, svaštarenje, uradi sam, nisu istovjetne razbibrige nezaposlenog čovjeka i u mnogome su upravo homeopatske reakcije na mehanizirani i u svojoj cjelovitosti nedokučivi rad.

No o tome da cilj rada nije dovoljno ozbiljan, zaista se ne može raspravljati. Nužno dolazimo do vrijednosnog sustava jer samo u odnosu prema nečemu što ima određeno mjesto u vrijednosnom nizu neka pojava može biti ozbiljna ili neozbiljna. Navedene neobavezne aktivnosti mogu biti neozbiljne u odnosu na potrošačku vrijednosni sustav, ali s obzirom na sustav koji se temelji na zadovoljenju iskonskih čovjekovih potreba, one poprimaju drugu oznaku.

Proučavajući ispitivanje koje je provela Vlasta Ilišin (1986.), vezano uz slobodno vrijeme, mladi su, od osam ponuđenih aktivnosti, izjavili da tijekom slobodnog vremena idu na izlete i šetnje u prirodi, odlaze na športske manifestacije te u disko klubove. Preko trećine anketiranih nije imali nikakav hobi. Određeni ispitanici bavili su se sportom i sakupljanjem različitih predmeta, zatim čitanjem knjiga i slušanjem glazbe. Nakon više od dvadeset godina, situacija je sljedeća; uviđamo da mlade u prvom redu zanimaju aktivnosti usmjerene prema osobnoj ugodu, užitku, druženju, zabavi i relaksaciji; često im je rekreativan pristup sinonim za nedosljednost i površnost jer i tako to „nije ništa ozbiljno“; konkretan angažman, intelektualni, emocionalni, tjelesni, socijalni, nakon prvobitnog oduševljenja i zanosa, postaje napor. Neki tada odustaju od aktivnosti jer nemaju niti volje niti želje da ustraju u tome, odnosno ne vide nikakav cilj. U takvim situacijama djeca i mladi se prepuštaju virtualnom svijetu koji im u potpunosti zamjenjuje interakciju sa svojim vršnjacima, dovodi do otuđenja i brisanja granice između stvarnosti i nestvarne dimenzije interneta, televizije i društvenih mreža.

Tehnološke promjene iz dana u dan mijenjaju navike djece i mladeži te utječu na obrasce njihova ponašanja. Televizija kao predvodnik tehnoloških promjena je neizostavan „član obitelji“ u 21. stoljeću. Djeca i mladi u svakom trenutku imaju pristup televiziji, te najčešće u nedostatku ostalih kreativnih sadržaja kojima bi obogatili život djece, roditelji pribjegavaju upotrebi televizije. To dovodi do smanjene fizičke aktivnosti djece, pristupu neprimjerenim sadržajima za njihov uzrast, smanjenju čitateljskih navika kod mladih i usporavanju misaonog razvoja. „Korporacije je neminovno koriste za preoblikovanje ljudskih umova u usmjereni, umjetni, komercijalni oblik koji se sjajno uklapa u umjetno okruženje. Televizija čovjeka dehumanizira, dekultivira i čini ga potrošačkom robom, olakšavajući si tako nadzor nad njime. A time oni koji upravljaju televizijom još više učvršćuju svoju moć.“ Mužić, 2014., 397; (prema: Mander, 2002.)

Televizija u današnje vrijeme postaje „surogat za dadilju“ što posebice čine roditelji mlađe djece. Ilišin, 2003., 15; (prema: Clifford i dr., 1995.) Istraživanja su pokazala da su mlađa djeca manje usredotočena na program i češće su paralelno zaokupljena još nekom aktivnošću,

ali s dobi (osobito nakon 10. godine) raste koncentracija, strategija odabira programa (selekcija) i razumijevanje sadržaja. Ilišin, 2003., 15; (prema: Anderson i Lorch, 1983.)

Kao i televizija, videoigre su također neizostavan dio u životu djece i mladih. Razvojem tehnologije videoigre postaju sve vjerodostojnije u simuliranju stvarnog života i svijeta te pretjerano naglašavaju scene nasilja i seksa. Djeca i mladi uvučeni u virtualni svijet postaju sve više otuđeni od obitelji i prijatelja, neosjetljivi na okolinu oko sebe i često izolirani od stvarnosti.

Razvoj tehnologije omogućuje pokretni pristup internetu, odnosno djeca i mladi u svakom trenutku putem svojih mobitela, tableta i laptopa mogu pristupiti internetu, videoigrama i društvenim mrežama. Društvene mreže bi trebale unaprijediti socijaliziranost pojedinaca, no one samo još više produbljuju samoću i deprimiranost. „Nema autentičnoga odnosa, nema odnosa koji bi utemeljio komunikaciju i susret, koji nije posredovan jezikom, pa i tjelesnim emocijama: od mogućnosti da se gleda u lice i da se razmijeni stisak ruke, da se smije i poprati riječ gestom koji joj proširuje značenja. Doba računala tako je obilježeno fatalnim rizikom da se radikalizira samoća i da se isprazni psihološke i ljudske odnose od značajnih emotivnih sadržaja.“ Mužić, 2014., 400; (prema: Borgna, 2002.)

II. Metodologija istraživanja

1. Predmet i problem istraživanja

„Internet je globalna računalna mreža koja povezuje računala i računalne mreže korištenjem internet protokola u jednu cjelinu s namjerom razmjene podataka i korištenja raznih sadržaja, usluga i servisa kao što su dokumenti World Wide Web-a, elektronička pošta i sl.“ (Panian, 2005.). Najpoznatiji i najkorišteniji internet servis je World Wide Web, vrlo često korišten kao sinonim za internet, što je pogrešno (internet je širi pojam). World Wide Web predstavlja jednu uslugu kojom se ostvaruje razmjena podataka preko te svjetske računalne mreže. World Wide Web ima značenje razgranate i isprepletene mreže te je jedna od najkorištenijih usluga interneta koja omogućava dohvaćanje hipertekstualnih dokumenata. Dokumenti mogu sadržavati tekst, slike i multimedijalne sadržaje a međusobno su povezani tzv. hiperlinkovima. Za dohvaćanje i prikaz sadržaja koriste se računalni programi koji se nazivaju web-preglednici. (Tapavički-Duronjić, 2008., 49-51.)

„Sadržaj interneta je sve ono što možemo pronaći na nekoj Web stranici. To može uključivati između ostalog dokumente, podatke, aplikacije, e-usluge, slike, audio i video datoteke, osobne web stranice, arhiviranje poruka e-pošte i još mnogo toga“ (Rosenfeld i Morville, 1998.).

„Slobodno vrijeme gledamo kao promjenjivu društvenu pojavu i moderan fenomen koji je obilježio gotovo sva područja društvenoga života: od socijalnog, pedagoškog, ekonomskog, političkog, zdravstvenog, komercijalnog“ (Martinić, 1977.). Teoretičari slobodnog vremena definiraju ga na različite načine. Sternheim ga definira kao „vremenski odsjek koji preostaje nakon normalnog radnog perioda“ (Jerbić, 1973., 66.). Giesecke (1993., 108.) smatra da „škola i školske obveze predstavljaju rad, a vrijeme poslije toga je slobodno vrijeme“. Slobodno vrijeme možemo odrediti kao količinu vremena koja nam ostaje nakon što obavimo svakodnevne obveze.

Sa sve većim stupnjem tehnološkog razvoja i porastom informatičke pismenosti te s druge strane sa sve manje slobodnog vremena koje odrasli mogu iskoristiti u druženju s djecom, djeca postaju prepuštena sama sebi, što im omogućuje korištenje slobodnog vremena na neadekvatan način te daje moguće uvode u dugoročne nerješive probleme (droga, alkohol, kriminal i sl.).

Kada djeca nisu kontrolirana od strane odraslih koliko vremena provode na internetu, te ako su prepuštena sama sebi, postaju ovisna i slobodno vrijeme u potpunosti provode za računalom. Pojavljuje se problem nesocijaliziranosti, razni zdravstveni problemi te problemi u

komunikaciji unutar obitelji. U Hrvatskoj je slobodno vrijeme djece i mladih te sadržaji kojima se oni bave u slobodno vrijeme nedovoljno istraženo i ne pridaje se potrebna pažnja spomenutim problemima.

Ovaj rad bavi se istraživanjem sadržaja interneta i slobodnog vremena djece i mladeži osnovnoškolske dobi, jer je upravo to dob u kojoj se djeca prvi put susreću sa internetom i sadržajima interneta, te su nesvjesno izložena brojnim opasnostima. Važnost istraživanja proizlazi iz činjenice da svakim danom sve više mladih prerano pristupa sadržajima interneta te na pogrešan način iskorištavaju svoje slobodno vrijeme. Smatra se da su mladi, odnosno učenici osnovnih škola, skupina koja se emocionalno i mentalno još razvija te su podložni raznim negativnim utjecajima koji u današnje vrijeme u većoj mjeri dolaze s interneta. Ovo istraživanje trebalo bi doprinijeti identifikaciji sadržaja i načina korištenja interneta kod osnovnoškolske djece u slobodno vrijeme.

2. Cilj i zadaci istraživanja

S obzirom na prethodno postavljen problem istraživanja, formira se i opći cilj istraživanja: utvrditi aktivnosti djece i mladeži u slobodno vrijeme na internetu. Na temelju formiranog općeg cilja istraživanja proizlaze sljedeći zadaci istraživanja:

- Razlikuju li se aktivnosti pretraživanja interneta kod djece i mladeži u slobodno vrijeme s obzirom na nezavisne varijable „spol“, „razred“, „teritorijalnost“ i „mjesto s kojeg se učenik služi internetom“?
- Postoji li povezanost između zavisnih varijabli međusobno?

3. Hipoteze istraživanja

Na temelju postavljenog cilja i izvedenih zadataka postavljene su sljedeće hipoteze:

- H_g : Djeca i mladi vrlo često koriste različite sadržaje interneta kako bi upotpunili svoje slobodno vrijeme i zadovoljili interese koje ne mogu ostvariti u redovitom sustavu obrazovanja.
- H_1 : Ne postoje statistički značajne razlike u aktivnostima pretraživanja sadržaja interneta djece i mladeži u slobodno vrijeme s obzirom na nezavisne varijable „spol“, „razred“, „teritorijalnosti“ i „mjesto s kojeg se učenik služi internetom“.
- H_2 : Ne postoje statistički značajne povezanosti između zavisnih varijabli koje naznačuju različite oblike korištenja interneta kod djeca.

4. Uzorak instrumenata (varijabli)

Istraživanje je provedeno pomoću upitnika „Sadržaji interneta i slobodno vrijeme djece i mladeži osnovnoškolske dobi“ koji je konstruiran za potrebe ovog istraživanja. Uzorak varijabli se sastoji od dva skupa varijabli. Prvi skup tvori četiri nezavisne varijabli koje opisuju ispitanike po spolu, razredu, teritorijalnosti i mjestu s kojeg se učenik služi internetom. Nezavisne varijable su imale mogućnost jednostrukog i višestrukog odgovora. Drugi skupinu varijabli čini 25 zavisnih varijabli koje se odnose na moguće aktivnosti djece i mladih na internetu u slobodno vrijeme. Aktivnosti se mogu grupirati u nekoliko kategorija: zabavne aktivnosti, aktivnosti vezane za informiranje, obrazovne aktivnosti, aktivnosti neprimjerene za korištenje djeci, komunikacijske aktivnosti. Zavisne varijable procjenjivane su na ljestvici vrijednosti Likertovog tipa kojom se procjenjivala aktivnost koju djeca pridaju određenoj aktivnosti, bez obzira da li su se djeca bavila njome ili ne. Ljestvica se sastoji od pet stupnjeva: 1. nikada se ne bavim, 2. samo ako trebam, 3. ponekad se bavim, 4. mogu se njome baviti-više puta tjedno, 5. svakodnevno-čini me sretnim.

5. Uzorak ispitanika

Istraživanje je provedeno tijekom 2014. godine. Uzorak ispitanika je namjerni uzorak kojeg čini 108 učenika starije osnovnoškolske dobi osnovnih škola grada Vrgorca i Splita (VII.-VIII. raz.; 14-15 g.). Uz ovako formiran uzorak nužno je dati dodatne informacije. Uzorak je uzet iz dvije različite sredine (urbana i ruralna) što samo po sebi stvara određene specifičnosti. Specifičnosti se očituju u razlikama koje se odnose na spol, razred, stupanj obrazovanja roditelja (oca i majke), obiteljskog standarda, dostupnosti interneta i elektronskih medija te prometne povezanosti/izoliranosti. Također od velikog značaja su i ostale razlike u kulturnim, socijalnim i ekonomskim čimbenicima.

6. Metode prikupljanja i obrade podataka

Anketiranje učenika je provedeno na satu razrednika uz prethodno objašnjenje sadržaja upitnika učenicima i koji je cilj istraživanja. Anketiranje učenika u OŠ u Splitu proveo je sam istraživač, dok je anketiranje u OŠ u Vrgorcu provedeno od strane pedagoginje koja je tada radila u školi. Statističku obradu podataka izvršio je istraživač samostalno. Pri obradi podataka korišten je besplatni programski paket otvorenog koda PSPP 0.7.10. Kako bi se utvrdile strukture i preferencija učenika u korištenju sadržaja interneta utvrđene su relativne frekvencije odgovora. Za utvrđivanje razlika među subuzorcima ispitanika korištena je jednosmjerna analiza varijance po svim nezavisnim varijablama, a za utvrđivanje povezanosti među zavisnim varijablama korišten je Pearsonov koeficijent korelacije. Pomoću tih sveza moguće je utvrditi latentnu strukturu aktivnosti djece i mladeži na internetu u slobodno vrijeme.

III. Rezultati i interpretacija

1. Sadržaji interneta i djeca osnovnoškolske dobi

Nakon provedenog istraživanja utvrđene su marginalne frekvencije odgovora ispitanika na 25 zavisnih varijabli koje opisuju sadržaje interneta kojima se djeca služe (tablica 1.). Analizom tih zavisnih varijabli utvrđeno je da one sadržajno tvore 5 skupina varijabli koje se odnose na informiranje, druženje i komunikaciju, zabavu, samoostvarenje i rizična ponašanja.

Kompozitnu varijablu informiranja tvore manifestne varijable: čitanje novina na internetu, gledanje filmova i pregledavanja vozničkih redova. Iz rezultata marginalnih frekvencija tih varijabli očito je da učenici internet vrlo malo koriste za dobivanje korisnih informacija koje se na internetu mogu naći što nije ni začudno s obzirom na dob ispitanika. Kada su u pitanju varijable koje naznačuju druženje i komunikaciju uočljivo je da su to dominantne aktivnosti na internetu. Više od dvije trećine učenika internet koristi kako bi na njemu gledali i preuzimali filmove, serije i video klipove. Pretraživanje foruma i društvenih mreža kao što su Facebook i Twitter, u ovom istraživanju nije se pokazalo statistički značajnim aktivnostima s obzirom na frekvencije odgovora ni kao aktivnosti zabave, već su se ove aktivnosti priključile skupini varijabli koje naznačuju druženje i komunikaciju pri čemu su se frekvencije odgovora iskazale kao preferencija za određenu društvenu mrežu – više od dvije trećine preferira Facebook. U toj skupini druženja i komunikacije vidljivo je da manji broj učenika vrši kupovinu putem interneta te da se otprilike polovina učenika služi e-mailom i Skypeom što je vjerojatno posljedica snažnije komunikacije putem društvenih mreža. Zanimljivo je, pak, da gotovo polovina učenika svoj odlazak u kino organizira kupovinom ulaznice putem interneta te da se isto toliko njih internetom služi za obradu fotografija. Jedina varijabla koja u ovom sklopu pokazuje znatno nižu razinu korištenja interneta jest varijabla ugovaranja druženja preko interneta – svega 14 posto to radi putem interneta. Ova varijabla zvuči ohrabrujuće jer naznačuje da djeca još uvijek u izravnoj komunikaciji stvaraju planove za vlastitu igru i druženje i da im je internet za ovaj tip komunikacije suvišan.

Međutim aktivnosti koje naznačuju samoostvarenje i rad na sebi pokazuju poražavajuće rezultate jer, kako pokazuju marginalne frekvencije, oni sadržaji koji bi označavali samonastojanje učenika, kao što su čitanje knjiga, učenje i traženje literature, pokazuju vrlo slabo korištenje interneta u tu svrhu, dok pretraživanje lektire iskazuje znatno češći interes što upućuje na traženje sažetaka i/ili interpretacija lektire a da se osnovna literatura ne čita.

Tablica 1: Marginalne frekvencije odgovora

Redni broj i naziv varijable:		1	2	3	4	5
		Nikada se ne bavim	Samo ako trebam	Ponekad se bavim	Više puta tjedno	Svakodnevno
01.	Čitanje novina na internetu	35.19	24.07	22.22	8.33	10.19
02.	Gledanje filmova na internetu	12.04	12.96	23.15	16.67	35.19
03.	Gledanje video klipova na web stranici www.youtube.com	5.56	5.56	13.89	17.59	57.41
04.	Preuzimanje filmova/serija/glazbe/igrica sa interneta	15.74	12.96	21.30	12.96	37.04
05.	Igranje igrice on-line	13.89	7.41	29.63	14.81	34.26
06.	Gledanje vremenske prognoze na internetu	37.96	21.30	18.52	10.19	12.04
07.	Čitanje knjiga na internetu	55.56	18.52	13.89	6.48	5.56
08.	Pregledavanje voznog reda autobusa/vlakova na internetu	49.07	24.07	8.33	7.41	11.11
09.	Kupovina preko interneta	39.81	20.37	18.52	10.19	11.11
10.	Pretraživanje raznih foruma	30.56	16.67	23.15	13.89	15.74
11.	Facebook	9.26	5.56	9.26	9.26	66.67
12.	Twitter	52.78	7.41	7.41	9.26	23.15
13.	Korištenje e-mail usluge	29.63	11.11	22.22	13.89	23.15
14.	Razgovaranje s prijateljima putem Skyp-a	23.15	14.81	20.37	13.89	27.78
15.	Igranje kladionice na internetu	74.07	7.41	2.78	3.70	12.04
16.	Igranje pokera na internetu	65.74	10.19	5.56	3.70	14.81
17.	Pretraživanje literature za školu na internetu	25.93	20.37	18.52	11.11	24.07
18.	Pretraživanje lektire na internetu	14.81	14.81	15.74	16.67	37.96
19.	Pretraživanje pornografskih internet stranica	50.00	7.41	6.48	9.26	26.85
20.	Razgovaranje s nepoznatim osobama putem interneta	62.96	15.74	7.41	6.48	7.41
21.	Dogovaranje druženja putem interneta	22.22	16.67	21.30	13.89	25.93
22.	Zajedničko učenje putem interneta	43.52	16.67	21.30	6.48	12.04
23.	Rezervacija kino ulaznica putem interneta	53.70	17.59	13.89	5.56	9.26
24.	Obrada fotografija/videa putem interneta	23.15	15.74	16.67	19.44	25.00
25.	Pretraživanje oglasnika na internetu	40.74	16.67	15.74	13.89	12.96

Petu skupinu varijabli čine aktivnosti pretraga na internetu koje naznačuju rizična ponašanja. Nju opisuju četiri varijable niskih marginalnih frekvencija učestalosti (od 7-15%) a odnose se na klađenje, igranje pokera i stupanje u kontakt s nepoznatim osobama. Jedina varijabla koja iskazuje nešto značajnije frekvencije je varijabla pretraživanje pornografskih sadržaja na internetu koju opisuje približno 35% ispitanika. Ovakvi rezultati, bez obzira na varijablu „pretraživanje pornografskih sadržaja“, ohrabruju jer govore da je to populacija djece koja još nije ušla u svijet rizičnih ponašanja, a i same frekvencije koje pokazuju rizična ponašanja su u skladu s prosjekom u cjelovitoj populaciji. S obzirom na to da smo istakli varijablu pretraživanje pornografskih sadržaja nužno je pojasniti zašto ne držimo da je njeno stanje alarmantno. Prije svega, učestalost javljanja potvrdnih odgovora na ovu varijablu moramo promatrati u kontekstu razvojne dobi učenika u istraživanju i zastupljenosti spolova u populaciji. Kako je uzorak ispitanika, uzorak učenika predpuberalnih i puberalnih promijena očito je da se radi o znatizelji i „informiranju“ u sferi ljudskog života koja u ovom kulturnom

krugu, i s obzirom na vjerska uvjerenja okruženja, predstavlja tabu temu. Isto tako s obzirom na zastupljenost ispitanika po spolu, jasno je da su veći interes, premda ne i apsolutni, iskazali ispitanici muškog spola što nimalo nije začuđujuće.

2. Razlike u odgovorima ispitanika s obzirom na nezavisne varijable

Kako bismo utvrdili razlikuju li se subuzorci ispitanika po nezavisnim varijablama spola, razreda, pretraživanja interneta i teritorijalnog određenja izvršene su analize varijance po navedenim nezavisnim varijablama i utvrđeni centriodi skupina (naredne tablice 2-5 i 2a-5a). Pregledom tablice 2. vidljivo je da se po nezavisnoj varijabli spola ispitanici statistički značajno razlikuju s 95% sigurnošću u zaključivanju u varijablama igranje igrice on-line, igranje kladionice na internetu, igranje pokera na internetu, pretraživanje lektire na internetu, pretraživanje pornografskih internet stranica, obrada fotografija/ videa putem interneta, pretraživanje oglasnika na internetu.

Tablica 2: Analiza varijance za nezavisnu varijablu „spol“

Redni broj i naziv varijable:	df	Bg	l	SS		MS		F	P
		Wg	108	Bg	Wg	Bg	wg		
01. Čitanje novina na internetu				1.722	182.602	1.722	1.723	1.000	.320
02. Gledanje filmova na internetu				1.817	207.183	1.817	1.955	.930	.337
03. Gledanje video klipova na web stranici www.youtube.com				.294	152.030	.294	1.434	.205	.652
04. Preuzimanje filmova/serija/glazbe/igrice sa interneta				.973	235.424	.973	2.221	.443	.507
05. Igranje igrice on-line				16.414	190.549	16.414	1.798	9.131	.003
06. Gledanje vremenske prognoze na internetu				2.222	204.963	2.222	1.934	1.149	.286
07. Čitanje knjiga na internetu				1.453	153.982	1.453	1.453	1.000	.320
08. Pregledavanje voznog reda autobusa/vlakova na internetu				3.104	198.304	3.104	1.871	1.659	.201
09. Kupovina preko interneta				3.819	199.838	3.819	1.885	2.026	.158
10. Pretraživanje raznih foruma				.027	221.630	.027	2.091	.013	.910
11. Facebook				.208	192.088	.208	1.812	.115	.735
12. Twitter				5.210	305.198	5.210	2.879	1.809	.181
13. Korištenje e-mail usluge				.003	253.876	.003	2.395	.001	.971
14. Razgovaranje s prijateljima putem Skypa				.412	249.838	.412	2.357	.175	.677
15. Igranje kladionice na internetu				10.165	197.501	10.165	1.863	5.456	.021
16. Igranje pokera na internetu				10.302	225.948	10.302	2.132	4.833	.030
17. Pretraživanje literature za školu na internetu				7.002	241.183	7.002	2.275	3.078	.082
18. Pretraživanje lektire na internetu				9.451	227.512	9.451	2.146	4.403	.038
19. Pretraživanje pornografskih internet stranica				50.469	278.198	50.469	2.625	19.230	.000
20. Razgovaranje s nepoznatim osobama putem interneta				.006	171.512	.006	1.618	.004	.951
21. Dogovaranje druženja putem interneta				.782	239.986	.782	2.264	.346	.558
22. Zajedničko učenje putem interneta				3.029	204.184	3.029	1.926	1.572	.213
23. Rezervacija kino ulaznica putem interneta				1.114	185.876	1.114	1.754	.635	.427
24. Obrada fotografija/ videa putem interneta				18.193	227.214	18.193	2.144	8.487	.004
25. Pretraživanje oglasnika na internetu				22.566	205.684	22.566	1.940	11.629	.001

Tablica 2a: Centroidi skupina za statistički značajne varijable po „spolu“

Varijable:	Subuzorci	N	\bar{X}	σ	t	P
05. Igranje igrice online	M	56	3.86	1.313	3.02	.003
	Ž	52	3.08	1.370		
15. Igranje kladionice na internetu	M	56	2.02	1.507	2.356	.021
	Ž	52	1.40	1.192		
16. Igranje pokera na internetu	M	56	2.21	1.581	2.213	.030
	Ž	52	1.60	1.317		
18. Pretraživanje lektire na internetu	M	56	3.20	1.542	-2.107	.038
	Ž	52	3.79	1.377		
19. Pretraživanje pornografskih internet stranica	M	56	3.21	1.776	4.420	.000
	Ž	52	1.85	1.433		
24. Obrada fotografija/videoa putem interneta	M	56	2.68	1.515	-2.921	.004
	Ž	52	3.50	1.407		
25. Pretraživanje oglasnika na internetu	M	56	2.86	1.470	3.425	.001
	Ž	52	1.94	1.305		

Iz pregleda tablice 2a vidljivo je da se subuzorci ispitanika po spolu razlikuju u sedam manifestnih varijabli, odnosno iz četiri skupine varijabli. Pri tom je vidljivo da su muški ispitanici skloniji zabavi i rizičnim ponašanjima (igranje igrice, klađenje, poker, pornografija), dok su ispitanice sklonije aktivnostima samoostvarenja kao što su pretraživanje lektire i obrade fotografije i traženju oglasa na internetu. Očito je da se radi o različitim orijentacijama subuzoraka ispitanika, od kojih muški subuzorak iskazuje hedonističku orijentaciju a subuzorak djevojčica orijentaciju prema intimizmu.

Pregledom tablice 3 i 3a vidljivo je da se subuzorci ispitanika po razredu razlikuju u osam varijabli, od kojih značajnije preferencije prema gledanju video klipova iskazuju učenici osmog razreda, dok na preostalih sedam varijabli značajnije sudjelovanje iskazuju učenici sedmog razreda. S obzirom na varijable koje ih definiraju uočljivo je da su učenici sedmog razreda skloniji raznolikim oblicima korištenja interneta – od informiranja, zabave, samoostvarenja i druženja – dok su „osmaši“ iskazali svoj interes za gledanje video klipova. Zanimljivo je da ni jedni ni drugi nisu iskazali razlikovanje s obzirom na varijable koje naznačuju rizična ponašanja što upućuje da se radi o minimalnim razlikama s obzirom na dob ispitanika. Očigledno je da se s dobi korištenje interneta u različite svrhe obogaćuje, a što je posljedica njihovog psiho-socijalnog sazrijevanja i sve manje socijalne kontrole nad njima.

Tablica 3: Analiza varijance za nezavisnu varijablu „razred“

Redni broj i naziv varijable:	df	Bg	l	SS		MS		F	P
		wg	108	Bg	Wg	Bg	wg		
01. Čitanje novina na internetu				10.004	174.321	10.004	1.645	6.083	.015
02. Gledanje filmova na internetu				.000	209.000	.000	1.972	.000	1.000
03. Gledanje video klipova na internet stranici www.youtube.com				10.004	142.321	10.004	1.343	7.451	.007
04. Preuzimanje filmova/serija/glazbe/igrica sa interneta				1.541	234.867	1.541	2.216	.695	.406
05. Igranje igrica on-line				.301	206.662	.301	1.950	.155	.695
06. Gledanje vremenske prognoze na internetu				.206	206.979	.206	1.953	.105	.746
07. Čitanje knjiga na internetu				.602	154.833	.602	1.461	.412	.522
08. Pregledavanje voznog reda autobusa/vlakova na internetu				73.028	128.379	73.028	1.211	60.297	.000
09. Kupovina preko interneta				.137	203.521	.137	1.920	.071	.790
10. Pretraživanje raznih foruma				10.004	211.654	10.004	1.997	5.010	.027
11. Facebook				3.378	188.918	3.378	1.782	1.896	.171
12. Twitter				1.259	309.149	1.259	2.916	.432	.513
13. Korištenje e-mail usluge				4.564	249.315	4.564	2.352	1.941	.167
14. Razgovaranje s prijateljima putem Skypa				.104	250.166	.104	2.360	.044	.834
15. Igranje kladionice na internetu				.021	207.646	.021	1.959	.010	.919
16. Igranje pokera na internetu				4.165	232.085	4.165	2.189	1.902	.171
17. Pretraživanje literature za školu na internetu				41.231	206.954	41.231	1.952	21.118	.000
18. Pretraživanje lektire na internetu				7.276	229.687	7.276	2.167	3.358	.070
19. Pretraživanje pornografskih internet stranica				10.851	317.815	10.851	2.998	3.619	.060
20. Razgovaranje s nepoznatim osobama putem interneta				.385	171.133	.385	1.614	.239	.626
21. Dogovaranje druženja putem interneta				14.315	226.454	14.315	2.136	6.701	.011
22. Zajedničko učenje putem interneta				24.298	182.915	24.298	1.726	14.081	.000
23. Rezervacija kino ulaznica putem interneta				6.957	180.033	6.957	1.698	4.096	.045
24. Obrada fotografija/videa putem interneta				.356	245.051	.356	2.132	.154	.695
25. Pretraživanje oglasnika na internetu				2.596	225.654	2.596	2.129	1.220	.272

Tablica 3a: Centroidi skupina za statistički značajne varijable po varijabli „razred“

Varijable:	Subzorci	N	\bar{X}	σ	t	P
01. Čitanje novina na internetu	7. raz.	30	2.83	1.464	2.470	.015
	8. raz.	78	2.15	1.207		
03. Gledanje video klipova na internetu	7. raz.	30	3.67	1.398	-2.73	.007
	8. raz.	78	4.35	1.055		
08. Pregledavanje voznog reda autobusa/vlakova..	7. raz.	30	3.40	1.429	7.76	.000
	8. raz.	78	1.56	.948		
10. Pretraživanje raznih foruma	7. raz.	30	3.17	1.621	2.34	.027
	8. raz.	78	2.49	1.326		
17. Pretraživanje literature za školu na internetu	7. raz.	30	3.87	1.456	4.60	.000
	8. raz.	78	2.49	1.375		
21. Dogovaranje druženja putem interneta	7. raz.	30	3.63	1.351	2.56	.011
	8. raz.	78	2.82	1.501		
22. Zajedničko učenje putem interneta	7. raz.	30	3.03	1.474	3.75	.000
	8. raz.	78	1.97	1.248		
23. Rezervacija kino ulaznica putem interneta	7. raz.	30	2.40	1.499	2,02	.045
	8. raz.	78	1.83	1.221		

Istražujući pristup internetu od strane ispitanika utvrdili smo četiri moguća načina ili ishodišta od kuda ispitanici imaju pristup internetu – od kuće, u školi, kod prijatelja i izvan doma i škole. Rezultati analize varijance prikazani su tablicom 4.

Tablica 4: Analiza varijance za nezavisnu varijablu „pretraživanje interneta“

Redni broj i naziv varijable:	df	bg	l	SS		MS		F	P
		wg	108	Bg	Wg	Bg	wg		
01.	Čitanje novina na internetu			1.656	182.668	.552	1.756	.314	.815
02.	Gledanje filmova na internetu			13.817	195.183	4.606	1.877	2.454	.067
03.	Gledanje video klipova na internet stranici www.youtube.com			5.927	146.397	1.976	1.408	1.404	.246
04.	Preuzimanje filmova/serija/glazbe/igrica sa interneta			11.053	225.354	3.684	2.167	1.700	.172
05.	Igranje igrica on-line			12.325	194.638	4.108	1.872	2.195	.093
06.	Gledanje vremenske prognoze na internetu			9.504	197.682	3.168	1.901	1.667	.179
07.	Čitanje knjiga na internetu			.887	154.548	.296	1.486	.199	.897
08.	Pregledavanje voznog reda autobusa/vlakova na internetu			11.122	190.285	3.707	1.830	2.026	.115
09.	Kupovina preko interneta			8.418	195.239	2.806	1.877	1.495	.220
10.	Pretraživanje raznih foruma			19.774	201.884	6.591	1.941	3.395	.021
11.	Facebook			5.747	186.550	1.916	1.794	1.068	.366
12.	Twitter			8.007	302.400	2.669	2.908	.918	.435
13.	Korištenje e-mail usluge			3.370	250.510	1.123	2.409	.466	.706
14.	Razgovaranje s prijateljima putem Skypa			5.363	244.887	1.788	2.355	.759	.519
15.	Igranje kladionice na internetu			8.714	198.952	2.905	1.913	1.518	.214
16.	Igranje pokera na internetu			6.945	229.305	2.315	2.205	1.050	.374
17.	Pretraživanje literature za školu na internetu			12.834	235.351	4.278	2.263	1.890	.136
18.	Pretraživanje lektire na internetu			20.495	216.468	6.832	2.081	3.282	.024
19.	Pretraživanje pornografskih internet stranica			10.258	318.409	3.419	3.062	1.117	.346
20.	Razgovaranje s nepoznatim osobama putem interneta			9.281	162.237	3.094	1.560	1.983	.121
21.	Dogovaranje druženja putem interneta			1.132	239.637	.377	2.304	.164	.921
22.	Zajedničko učenje putem interneta			7.168	200.045	2.389	1.924	1.242	.298
23.	Rezervacija kino ulaznica putem interneta			14.964	172.027	4.988	1.654	3.016	.033
24.	Obrada fotografija/videa putem interneta			3.031	242.376	1.010	2.331	.434	.729
25.	Pretraživanje oglasnika na internetu			14.425	213.825	4.808	2.056	2.339	.078

Od svih zavisnih varijabli na nezavisnoj varijabli „pretraživanje interneta“ statističkim su se iskazale 3 varijable – varijable pretraživanja foruma, čitanja lektire i rezervacije kino ulaznica. Iz analize tablice 4a vidljivo je da se pretraživanje foruma najčešće odvija ili u školi ili kod prijatelja, dakle gdje ne postoji socijalna kontrola nad pretragom interneta već se koristi trenutak kada te kontrole nema. Za razliku od prethodne varijable, varijabla čitanja lektire češće se događa u školi nego kod kuće što upućuje na to da je ovaj oblik korištenja interneta dio školskog programa a ne slobodan izbor učenika. Za varijablu rezervacija kino ulaznica iskazalo se statistički značajno razlikovanje u toj aktivnosti na odgovorima od kuće ili izvan doma i škole što upućuje na to da je gledanje kino repertoara izvan svake socijalne kontrole kada se ulaznice za projekcije kupuju putem interneta na mjestima gdje nema nikakve socijalne kontrole. Postavlja se pitanje kako djeca mogu na taj način pribaviti ulaznice i od kuda im sredstva za nabavu ulaznica.

Tablica 4a: Centroidi skupina za statistički značajne varijable koje razlikuju skupine po varijabli „pretraživanje interneta 1-2, 1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-4“

Varijable	Subuzorci po nezavisnoj varijabli	1															2										3									
		2					3					4					3					4					4									
		N	\bar{X}	σ	t	P	N	\bar{X}	σ	t	P	N	\bar{X}	σ	t	P	N	\bar{X}	σ	t	P	N	\bar{X}	σ	t	P	N	\bar{X}	σ	t	P					
10. Pretraživanje raznih foruma	Kod kuće	89	2.49				89	2.49	1.33			89	2.49	1.33																						
	Samo u školi	4	4.00	2.00													4	4.00	2.00			4	4.00	2.00												
	Kod prijatelja						4	4.00	1.15								4	4.00	1.15								4	4.00	1.15							
	Izvan doma i škole											11	3.18	1.72								11	3.18	1.72								11	3.18	1.72		
17. Pretraživanje lektire na internetu	Kod kuće	70	3.30	1.46			89	3.30	1.46			89	3.30	1.46																						
	Samo u školi	10	5.00	.00													4	5.00	.00			4	5.00	.00												
	Kod prijatelja						4	4.75	.50								4	4.75	.50								4	4.75	.50							
	Izvan doma i škole											11	3.91	1.64								11	3.91	1.64								11	3.91	1.64		
23. Rezervacija kino ulaznica	Kod kuće	70	1.88	1.17			89	1.88	1.17			89	1.88	1.17																						
	Samo u školi	10	3.00	2.30													4	3.00	2.30			4	3.00	2.30												
	Kod prijatelja						4	1.25	.50								4	1.25	.50								4	1.25	.50							
	Izvan doma i škole											11	2.82	1.88								11	2.82	1.88								11	2.82	1.88		

Tablica 5: Analiza varijance za nezavisnu varijablu „**teritorijalno određenje**“

Redni broj i naziv varijable:	Df	Bg	1	SS		MS		F	P
		Wg	108	Bg	Wg	Bg	wg		
01.	Čitanje novina na internetu			16.452	167.872	16.452	1.548	10.388	.002
02.	Gledanje filmova na internetu			3.400	205.600	3.400	1.940	1.753	.188
03.	Gledanje video klipova na web stranici www.youtube.com			.729	151.595	.729	1.430	.510	.477
04.	Preuzimanje filmova/serija/glazbe/igrice sa interneta			2.400	234.008	2.400	2.208	1.087	.300
05.	Igranje igrice on-line			2.046	204.917	2.046	1.933	1.059	.306
06.	Gledanje vremenske prognoze na internetu			2.663	204.522	2.663	1.929	1.380	.243
07.	Čitanje knjiga na internetu			1.515	153.920	1.515	1.452	1.044	.309
08.	Pregledavanje voznog reda autobusa/vlakova na internetu			53.026	148.382	53.026	1.400	37.880	.000
09.	Kupovina preko interneta			.393	203.264	.393	1.918	.205	.652
10.	Pretraživanje raznih foruma			4.752	216.905	4.752	2.046	2.322	.131
11.	Facebook			.019	192.278	.019	1.814	.010	.919
12.	Twitter			.153	310.254	.153	2.927	.052	.819
13.	Korištenje e-mail usluge			2.541	251.339	2.541	2.371	1.072	.303
14.	Razgovaranje s prijateljima putem Skypa			.000	250.250	.000	2.361	.000	.992
15.	Igranje kladionice na internetu			3.089	204.578	3.089	1.930	1.601	.209
16.	Igranje pokera na internetu			8.382	227.868	8.382	2.150	3.899	.051
17.	Pretraživanje literature za školu na internetu			31.883	216.302	31.883	2.041	15.624	.000
18.	Pretraživanje lektire na internetu			18.851	218.112	18.851	2.058	9.162	.003
19.	Pretraživanje pornografskih internet stranica			35.942	292.725	35.942	2.762	13.015	.000
20.	Razgovaranje s nepoznatim osobama putem interneta			.093	171.425	.093	1.617	.058	.811
21.	Dogovaranje druženja putem interneta			23.214	217.555	23.214	2.052	11.310	.001
22.	Zajedničko učenje putem interneta			3.314	203.899	3.314	1.924	1.723	.192
23.	Rezervacija kino ulaznica putem interneta			28.354	158.637	28.354	1.497	18.946	.000
24.	Obrada fotografija/ videa putem interneta			1.147	244.260	1.147	2.304	.498	.482
25.	Pretraživanje oglasnika na internetu			.791	227.459	.791	2.146	.369	.545

Pregledom tablice 5 i 5a vidljivo je da se ispitanici po teritorijalnom određenju statistički značajno razlikuju u 8 od 25 zavisnih varijabli pri čemu je uočljivo da preferencije prema svim tim varijablama iskazuje urbani subuzorak ispitanika. Prema tim razlikama možemo uočiti da se ispitanici ne razlikuju jedino u varijablama zabave dok se u svim preostalim skupinama statistički značajno razlikuju – urbani uzorak je skloniji upotrebi interneta za organizaciju druženja, informiranja i komuniciranja, korištenje interneta za samoostvarilačke aktivnosti, ali i za zlouporabu interneta u smislu oblika rizičnih ponašanja.

Očito je da je zabava na internetu zajednička svoj djeci te dobi i da ona predstavlja dominantnu aktivnost djece. S obzirom na nešto značajnije preferencije urbanog subuzorka moguće je zaključiti da njima internet služi kao sredstvo ili nadomjestak za socijalne kontakte, ali i kao sredstvo koje im omogućava zadovoljenje specifičnih interesa pa i onih iz područja rizičnih ponašanja. Internet stoga za njih predstavlja „poligon“ za zadovoljavanje različitih potreba i njihov „prozor u svijet“ odrastanja.

Tablica 5a: Centroidi skupina za statistički značajne varijable koje razlikuju skupine po teritorijalnosti

Varijable:	Subuzorci	N	\bar{X}	σ	t	P
01. Čitanje novina na internetu	Urbano	47	2.79	1.398	3.22	.002
	Ruralno	61	2.00	1.140		
08. Pregledavanje voznog reda autobusa/vlakova..	Urbano	47	2.87	1.469	6.16	.000
	Ruralno	61	1.46	.905		
16. Igranje pokera na internetu	Urbano	47	2.23	1.618	1.97	.051
	Ruralno	61	1.67	1.338		
17. Pretraživanje literature za školu na internetu	Urbano	47	3.49	1.600	3.95	.000
	Ruralno	61	2.39	1.282		
18. Pretraživanje lektire na internetu	Urbano	47	3.96	1.382	3.03	.003
	Ruralno	61	3.11	1.473		
19. Pretraživanje pornografskih internet stranica	Urbano	47	3.21	1.667	3.60	.000
	Ruralno	61	2.05	1.658		
21. Dogovaranje druženja putem interneta	Urbano	47	3.57	1.315	3.36	.001
	Ruralno	61	2.64	1.517		
23. Rezervacija kino ulaznica putem interneta	Urbano	47	2.57	1.426	4.35	.000
	Ruralno	61	1.54	1.042		

3. Sveze među sadržajima interneta djece osnovnoškolske dobi

Pošto je utvrđena učestalost korištenja interneta u prvom dijelu ovog poglavlja te razlike koje su se javile u procjeni učenika u korištenju interneta u drugom dijelu ovog poglavlja a s obzirom na nezavisne varijable, zanimljivim se činilo utvrditi postoji li povezanost među odgovorima ispitanika na zavisnim varijablama, kakva je ta povezanost i potvrđuju li korelacije među varijablama tezu o manifestnim varijablama koje opisuju iste latentne prostore korištenja interneta od strane djece osnovnoškolske dobi. Da bismo to utvrdili nužno je izvršiti pregled i interpretaciju statistički značajnih korelacija među varijablama, pri čemu se statistički značajnom korelacijom drži svaka korelacija koja je, s obzirom na broj ispitanika u uzorku, veća od 0,228, odnosno 0,174 a uz jedan, odnosno 5% mogućnosti greške.

S obzirom na množinu statistički značajnih interkorelacija na razini signifikantnosti od 5% - 109 od ukupno 300 mogućih korelacija – zasebno će se interpretirati samo one korelacije koje su izrazite a skupno one korelacije s nižom razinom povezanosti. Rezultati sveza među korelacijama zavisnih varijabli prezentirani su tablicom 6.

Tablica 6: Interkorelacije zavisnih varijabli

Redni broj i naziv varijable:	01.	02.	03.	04.	05.	06.	07.	08.	09.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
01. Čitanje novina na internetu	1	.09	.13	.22	.03	.13	.14	.24	.06	.12	.05	.07	.12	.05	.18	.20	.26	.12	.34	.13	.28	.18	.30	-.04	.10
02. Gledanje filmova na internetu	.09	1	.39	.43	.27	-.08	.04	.14	.06	-.02	-.12	.11	.21	.05	.33	.26	.06	.14	.24	.00	.20	.01	.20	.22	.02
03. Gledanje video klipova	.13	.39	1	.43	.16	-.10	-.10	-.05	-.12	-.04	.03	.01	.21	.12	.25	.19	-.10	.06	.08	-.12	.07	-.20	-.09	.15	-.05
04. Preuzimanje filmova/serija/glazbe/igrice	.22	.43	.43	1	.28	-.08	-.18	-.02	.16	-.08	-.08	.12	.14	.16	.40	.34	.03	.21	.27	.07	.08	-.14	.17	.14	.12
05. Igranje igrice on-line	.03	.27	.16	.28	1	.02	-.14	.06	-.10	.05	-.07	-.13	.12	.03	.34	.33	.03	.20	.34	-.10	-.06	-.05	.04	-.08	.14
06. Gledanje vremenske prognoze	.14	-.08	-.10	-.08	.02	1	.42	.09	.05	.01	-.00	.15	.11	.01	-.08	-.08	.10	.17	-.07	.11	.02	.32	.36	.13	.09
07. Čitanje knjiga na internetu	.14	.04	-.10	-.16	-.14	.42	1	.20	.10	.24	.12	.36	.09	.09	-.13	-.07	.27	.04	-.13	.07	-.02	.36	.31	.16	.02
08. Pregledavanje voznog reda autosa/vlakova	.24	.14	-.05	-.02	.06	.09	.12	1	.12	.23	.01	.16	.06	.11	.18	.22	.36	.19	.12	.24	.31	.31	.39	.06	.01
09. Kupovina preko interneta	.06	.06	.12	.16	-.10	.05	.10	.12	1	.25	.11	.23	.23	.17	.08	.06	.08	.10	-.01	.12	.23	.09	.23	.41	.15
10. Pretraživanje raznih foruma	.12	-.02	-.04	-.08	.05	.01	.24	.23	.25	1	.26	.02	.26	.20	.13	.18	.23	.20	.16	.01	.18	.29	.16	.20	.23
11. Facebook	.05	.12	.03	-.08	-.07	-.00	.12	.01	.11	.26	1	.25	.25	.19	.16	.14	.06	.15	.10	.01	.12	.05	.12	.09	-.08
12. Twitter	.07	.11	.01	.12	-.13	.15	.36	.16	.23	.02	.25	1	.26	.32	.05	.12	.06	.05	-.04	.01	.12	-.00	.23	.30	.15
13. Korištenje e-mail usluge	.12	.21	.21	.14	.12	.11	.09	.06	.23	.26	.25	.26	1	.28	.17	.04	-.06	-.01	.06	.07	.04	.04	.16	.22	.26
14. Razgovaranje putem Skypa	.05	.05	.12	.16	.03	.01	.09	.11	.17	.20	.19	.32	.28	1	.34	.25	.01	-.04	.12	.04	.16	-.10	.12	.21	-.11
15. Igranje kladionice	.18	.33	.25	.40	.34	-.08	-.13	.18	.08	.13	.16	.05	.17	.34	1	.78	-.02	.16	.58	.17	.33	-.11	.19	.08	.28
16. Igranje pokera	.20	.26	.19	.34	.33	-.08	-.07	.22	.06	.18	.14	.12	.04	.25	.78	1	.12	.18	.56	.21	.29	-.01	.16	.11	.29
17. Pretraživanje literature za školu	.26	.06	-.10	.03	.03	.10	.27	.36	.08	.23	.06	.06	-.06	.01	-.02	.12	1	.41	.12	.05	.16	.48	.31	.26	.05
18. Pretraživanje lektire na internetu	.12	.14	.06	.21	.20	.17	.04	.19	.10	.20	.15	.05	-.00	-.04	-.16	.18	.42	1	.08	.02	.06	.15	.22	.22	-.00
19. Pretraživanje pornografskih internet stranica	.34	.24	.08	.27	.34	-.07	-.13	.12	-.01	.16	.10	-.04	.06	.12	.58	.56	.12	.08	1	.19	.22	-.04	.14	-.05	.31
20. Razgovaranje s nepoznatim osobama	.13	.01	-.12	.07	-.01	.11	.07	.24	.20	.10	.01	.01	.07	.04	.17	.21	.05	.02	.19	1	.27	.14	.31	.21	.22
21. Dogovaranje druženja putem interneta	.28	.20	.07	.08	-.06	.02	-.02	.40	.23	.18	.13	.12	.04	.16	.33	.29	.16	.06	.22	.27	1	.21	.35	.29	.07
22. Zajedničko učenje putem interneta	.18	.01	-.20	-.14	-.05	.32	.36	.40	.09	.29	.05	-.00	.04	-.10	-.11	-.01	.48	.15	-.03	.14	.21	1	.32	.18	.05
23. Rezervacija kino ulaznica putem interneta	.23	.19	.09	.17	.04	.36	.31	.39	.23	.16	.12	.23	.16	.12	.19	.16	.31	.22	.14	.31	.35	.32	1	.37	.10
24. Obrada fotografija/videoa putem interneta	-.04	.22	.15	.14	-.08	.13	.16	.06	.41	.20	.09	.30	.22	.21	.08	.12	.26	.22	-.05	.21	.29	.18	.37	1	.08
25. Pretraživanje oglasnika na internetu	.09	.02	-.05	.12	.14	.09	.02	.01	.15	.23	-.08	.15	.26	.11	.28	.29	.05	-.00	.31	.22	.07	.05	.10	.08	1

Visoku razinu povezanosti iskazale su međusobno varijable koje naznačuju rizična ponašanja. Tako su varijable igranje pokera i kladionice iskazale povezanost od 0.78 te varijabla pretraživanja pornografskih sadržaja na internetu s igranjem na kladionicama (0.58) i igranje pokera na internetu (0.56). Očito je da ove varijable predstavljaju dobre indikatore rizičnih ponašanja te da predstavljaju praktično uvod u poremećaje u ponašanju ako se na vrijeme ne preveniraju. Stvarnu ili značajnu povezanost iskazuju varijable koje naznačuju samoostvarenje i zabavu. Tako su se među tim varijablama iskazale varijable učenja pomoću interneta i pretraživanja literature (0.48) te varijable preuzimanja zabavnih sadržaja s interneta s konzumacijom tih istih sadržaja (0.43).

Stvarnu povezanost iskazale su još i varijable koje naznačuju samoostvarenje i informiranost pa su tako čitanje knjiga, pretraživanje lektire i literature postigle povezanost s informiranjem o vremenu od 0.42. Vrlo sličnu razinu povezanosti iskazale su varijable gledanje video klipova i filmova (0.39), kao i rezervacija kino ulaznica s pregledavanjem voznog reda. Ove povezanosti govore nam o svezi organizacije slobodnog vremena mladih i njihovom korištenju interneta kako bi što lakše, brže i sustavnije ostvarili što više aktivnosti koje ih zanimaju u što kraćem vremenu. Vrlo slične - i smisleno i po razini - povezanosti iskazuju varijable obrada fotografija i kupovina putem interneta (0.41) te varijable praćenja voznog reda s druženjem i učenjem (0.40). Istu razinu povezanosti od 0.40 iskazuju i varijable kladenje putem interneta i gledanja video klipova, što je sadržajno različito ali po smislu se može podvesti pod upravljanje vremenom. Naravno da ova potonja povezanost ukazuje na smisleno raspolaganje vremenom i onda kada sama aktivnost može predstavljati rizično ponašanje.

Laku povezanost iskazuje veliki broj manifestnih varijabli međusobno. Najveći broj takvih korelacija iskazuje varijabla rezervacija kino ulaznica koja se povezuje s varijablama čitanja novina, gledanja vremenske prognoze, pregledavanja voznog reda, pretraživanja literature i dogovaranja druženja i učenja putem interneta te obrada fotografija što upućuje na to da njihove međusobne povezanosti naznačuju na smislenu organizaciju vremena i težnju za što boljom informiranosti. Premda varijabla druženja putem interneta iskazuje velik broj niskih ali statistički značajnih interkorelacija njena raznorodna povezanost sa drugim manifestnim varijablama ukazuje na snažnu potrebu ispitanika za socijalnim kontaktima bez obzira na razloge (sadržaji manifestnih varijabli op.a.) koji se pojavljuju kao povod za druženje – od učenja do rizičnih ponašanja.

Varijable igranje pokera na internetu i pretraživanje raznih foruma iskazuju podjednaku povezanost s više varijabli. Pri tome varijabla pretraživanje raznih foruma, koja naznačuje

potrebu za informiranost, korelira s varijablama koje naznačuju istu takvu potrebu za informacijama – od zajedničkog učenja, čitanja knjiga preko kontakata na Facebooku i e-maila do pretraživanja oglasnika. Sadržajno i smisleno vrlo slične korelacije iskazuje varijabla korištenje e-mail usluge s varijablama koje naznačuju potrebu za informiranosti i socijalnim kontaktima. Sasvim suprotno, varijabla igranje pokera na internetu, koja predstavlja manifestni oblik rizika, korelira s varijablama koje označavaju raznorodne i međusobno nepovezane aktivnosti koje se u takvoj konstelaciji sveza mogu definirati „ubijanjem dosade“ koja, sasvim logično, dovodi ispitanika u poziciju da se uključi i u one aktivnosti koje predstavljaju rizična ponašanja. Iz ovih potonjih korelacija jasno je da nestrukturirano slobodno vrijeme koje izaziva dosadu može biti uzrokom lutanja u strukturiranju tog istog vremena te na taj način može predstavljati rizik za razvoj mlade ličnosti.

Najslabiju povezanost iskazuje varijabla gledanja vremenske prognoze koja iskazuje povezanost samo s varijablama čitanja knjiga na internetu (0.42), rezervacija kino ulaznica (0.36) i zajedničkog učenja (0.32). Smisleno ove korelacije mogu se dovesti u svezu jedino pretpostavkom da vremenske prilike primoravaju učenike da kontakte i dogovore ne ostvaruju u osobnoj komunikaciji već putem interneta.

IV. Završna razmatranja

S obzirom na to da su u poglavlju Rezultati i interpretacija rezultati prezentirani u međusobnom suodnosu i tako interpretirani, a ne u odnosu na postavljene hipoteze, zadatke i ciljeve, u ovom poglavlju stavit ćemo te iste podatke i njihovu interpretaciju u odnos na postavljene hipoteze, zadatke i cilj.

Kako smo marginalnim frekvencijama utvrdili, djeca osnovnoškolske dobi internet najčešće koriste kako bi se zabavili i ostvarili komunikaciju i druženje s prijateljima. Pri tom su modaliteti zabave i komunikacije raznovrsni i u ovisnosti o preferiranim kanalima komunikacije. Druge dvije skupine varijabli koje naznačuju informiranje putem interneta i samoostvarenje znatno se manje koriste na internetu i vjerojatno ovise o specifičnosti interesa pojedinaca. Ono što se u ovom istraživanju pokazalo indikativnim je otprilike 15% ispitanika koji su iskazali svoje sudjelovanje u rizičnim oblicima ponašanja na internetu. Kako je „tamna brojka“ društveno neprihvatljivih ponašanja, pa tako i korištenja društveno neprihvatljivih sadržaja interneta znatno veća od deklariranih, zabrinjavajuće je koliko djeca ove dobi putem interneta imaju kontakt s takvim oblicima ponašanja. Iz svega navedenog vidljivo je da postoji širok spektar sadržaja na internetu s kojima djeca imaju kontakt i u njima sudjeluju te stoga možemo zaključiti da možemo **potvrditi** našu generalnu hipotezu o tome da djeca i mladi vrlo često koriste sadržaje interneta kako bi upotpunili svoje slobodno vrijeme i zadovoljili interese koje ne mogu ostvariti u redovitom sustavu obrazovanja. Možemo zaključiti da formalni sustav obrazovanja i drugi intencionalni i odgovorni čimbenici za odgoj i obrazovanje, nedovoljno poznaju kako djeca provode slobodno vrijeme i zadovoljavaju svoje interese te da ti sustavi nemaju adekvatnu i dostatnu kontrolu nad tim prostorom dječjeg življenja.

Kada su u pitanju razlike koje su djeca iskazala u služenju internetom, a s obzirom na nezavisne varijable spola, razreda, teritorijalnosti i mjesta s kojega se djeca služe internetom, možemo **odbaciti** prvu operativnu hipotezu o nepostojanju statistički značajnih razlika u aktivnostima pretraživanja interneta s obzirom na nezavisne varijable. Razlog tome ogleda se u tome što:

- su djeca po spolu iskazala razlike u preferencijama za aktivnosti na internetu tako što su snažnije preferencije, ili sudjelovanje, za zabavu i rizična ponašanja iskazali muški ispitanici a ispitanice za sadržaje aktivnosti samoostvarenja, što smo definirali razlikama u hedonističkoj odnosno intimističkoj orijentaciji ispitanika;

- su ispitanici različite dobi po razredu iskazali u osam varijabli od kojih preferencije prema gledanju video klipova iskazuju samo učenici osmog razreda dok učenici sedmog razreda iskazuju šarolike interese u područjima samoostvarenja, informiranja, zabave i druženja te ove razlike možemo imenovati razlikama u psihosocijalnom sazrijevanju ispitanika;
- socijalna kontrola nad korištenjem interneta očito nije dovoljno prisutna jer su ispitanici iskazali razlike u korištenju interneta na varijablama pretraživanja foruma i rezervacije kino ulaznica koje se odvija izvan doma i škole a čitanje lektire dominantno u školi te ove razlike možemo imenovati razlikama u razini socijalne kontrole;
- urbani uzorak iskazuje znatno raznovrsnije oblike korištenja interneta od ruralnog subuzorka te ove razlike možemo imenovati razlikama u socijalnim interesima subuzoraka.

Utvrđujući povezanost između manifestnih varijabli korištenja interneta u slobodno vrijeme djece i mladeži utvrdili smo postojanje 109 statistički značajnih interkorelacija – od kojih tri iskazuju vrlo visoku povezanost, deset stvarno značajnu povezanost i preostale laku povezanost – koje nam omogućavaju da **odbacimo** drugu operativnu hipotezu te utvrdimo da postoji statistički značajna povezanost među varijablama korištenja sadržaja interneta u slobodnom vremenu djece. Iz tih korelacija vidljivo je da najznačajniju povezanost međusobno imaju varijable koje naznačuju rizična ponašanja a nešto manju povezanost varijable koje naznačuju samoostvarenje, zabavu i druženje i komunikaciju. Varijable lake povezanosti predstavljaju najbrojniju skupinu vrlo šarolikih sveza te je stoga te sveze nemoguće generalizirati. Jedino što je u toj skupini moguće generalizirati jest da varijable koje naznačuju rizična ponašanja neznatno ali statistički značajno koreliraju sa dosadom, a varijable informiranja naznačuju potrebu za socijalnim kontaktima.

Iz svega izrečenog moguće je zaključiti da djeca i mladi koriste sadržaje interneta prema svojim preferencijama pri čemu je uočljivo da te preferencije ne doprinose u mnogome njihovom razvoju, već prije svega zabavi i zadovoljenju potrebe za socijalnim kontaktima te dobivanju informacija koje mogu biti i pogubne za njihov razvoj. Očito je da korištenje interneta od strane djece i mladeži jest posljedica njihove znatiželje koja nije ni društveno kontrolirana niti društveno artikulurana. Zadatak obitelji i škole kao društvenih institucija bio bi stoga uspostavljenje koliko tolike kontrole nad korištenjem interneta i, drugo ali ne manje prioritetno, obrazovanje djece i odraslih za pravilno korištenje interneta u funkciji stjecanja znanja i samorazvoja, a tek potom kao sredstva pribavljanja informacija i zabave.

V. Literatura

1. Ajanović, Dž. i Stevanović, M. (2004.): Metodika vannastavnih aktivnosti učenika. Pedagoški fakultet, Zenica.
2. Anić, V. (1998): Rječnik hrvatskog jezika. Novi liber, Zagreb.
3. Arbunić, A. (2004.): Roditelji i slobodno vrijeme. Pedagogijska istraživanja, 2, 221-230. Zagreb.
4. Babić, M. i dr. (2013.): Moj portal 3: udžbenik informatike u 6. razredu osnovne škole: Školska knjiga, Zagreb.
5. Baraonica, D. (2000.): Umrežavanje računara: II poglavlje, 5-12. Strijelac, Zagreb.
6. Berc, G., Buljevac, M. (2007.): Slobodno vrijeme i mladi - preventivni aspekti, Dijete i društvo, 9 (1), 25-49.
7. Borrmann, S., Gisser, L. (1992.): Leisure and Human Behavior. Dubuque: Wm. C. Brown Publishers.
8. Božović, R. (2008.): Od slobodnog vremena do dokolice. Mladost, Beograd.
9. Castells, M. (2003.): Internet galaksija: razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu. Golden marketing, Zagreb.
10. Cindrić, M. (1992.): Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti učenika osnovne škole. Život i škola, 41, 49-67.
11. Čerić, V., Varga, M. (2004.): Informacijska tehnologija u poslovanju. Element, Zagreb.
12. Dragičević, D. (2004.): Kompjutorski kriminalitet i informacijski sustavi, 28.-29. IBS-Informatorov Biro Sustav, Zagreb.
13. Dryden, G. i Vos, J. (2001.): Revolucija u učenju: kako promijeniti načina na koji svijet uči, 187. Educa, Zagreb.
14. Dumazdier, J. (1962.): Vers une civilisation du loisir, Editions de Seuil. Paris.
15. Friedman, M. (2000): The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. Oxford University Press, Oxford.
16. Giesecke, H. (1993.): Uvod u pedagogiju. Educa, Zagreb.
17. Glasser, W. (2002.): Nesretni tinejdžeri: način na koji roditelji i učitelji mogu doprijeti do njih. Alinea, Zagreb.
18. Gurević, A. (1994.): Kategorije srednjovekovne kulture. Matica srpska, Novi Sad.

19. Herceg, L., Rončević, A., Karlavaris, B. (2010.): Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi. Alfa, Zagreb.
<http://news.noebius.com>, (postavljeno 21.4.2006), (preuzeto 10.11.2014)
<https://bib.irb.hr/datoteka/410447>
20. Ilišin, V. (2003). Mediji u slobodnom vremenu djece i komunikacija o medijskim sadržajima. *Medijska istraživanja*, 9(2), 9-34.
21. Ilišin, V., Marinović-Bobinac, A., Radin F. (2001.): Djeca i mediji: uloga medija u svakodnevnom životu djece, 98. Idis, Zagreb.
22. Ivančić, I., Sabo, J. (2005.): Izvannastavne aktivnosti i njihov utjecaj na učenikovo slobodno vrijeme. Filozofski fakultet, Zadar.
23. Janković, V. (1968.): Pedagoška problematika slobodnog vremena, ur: Krneta i dr., *Pedagogija 2*, Matica Hrvatska, Zagreb.
24. Janković, V. (1973.): Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi. *Pedagoško- književni zbor*, Zagreb.
25. Jerbić, V. (1973.): Funkcija slobodnog vremena djece i omladine. Centar za vanškolski odgoj «Naša djeca», Zagreb.
26. L. White, prema Skledar, N. (2001.): Čovjek i kultura. Matica hrvatske, Zaprešić.
27. Leburić, A., Relja, R. (2001.): Kultura i zabava mladih u slobodnom vremenu. *Napredak* 140(2), 175-183, Zagreb.
28. Lenz, K. (1991.): Kulturenformen von Jungendlichen, aus *Politik und Zeitgeschichte*, fun, 11-19. Munchen.
29. Ilišin, V. (2000.): Promjene u slobodnom vremenu mladih, 141 (4), 419 – 429, HPKZ. *Napredak*, Zagreb.
30. Maršić, L. (2006.): – Utjecaj vršnjačkih skupina na pojavu ovisnosti.
31. Martinčević, J. (2010.): Provođenje slobodnog vremena i uključenost učenika u izvannastavne aktivnosti unutar škole. *Život i škola*, br. 24 (2/2010.), god. 56., str. 19. – 34, prema: Heidemann, R. (2003.), *Korpersprache im Unterricht*. Quelle Meyer Verlag, Wiebelsheim.
32. Martinić, T. (1977.): Slobodno vreme i suvremeno društvo. *Informator*, Zagreb.
33. Miliša, Z., Milačić, V. (2010.): Uloga vremena u kreiranju slobodnog vremena mladih, 571-590. *Riječki teološki časopis*.
34. Mlinarević, V., Brust M. (2009.): Kvaliteta provedbe školskih izvannastavnih aktivnosti. *Osijek*.

35. Mlinarević, V., Gajger, V. (2008.): Slobodno vrijeme mladih - prostor kreativnog djelovanja. Osijek.
36. Mlinarević, V., Miliša, Z., Proroković, A. (2007.): Slobodno vrijeme mladih u procesima modernizacije - usporedba slavonskih gradova i Zadra.
37. Morville, P., Rosenfeld, L. (2007.): Information architecture for the World Wide Web. IEEE Transactions on Professional Communication. Cambridge.
38. Mužić, J. (2014). Štetan utjecaj virtualnoga svijeta na djecu. *Obnovljeni život*, 69(3), 395-405.
39. Panian, Ž. (2002.): Izazovi elektroničkog poslovanja. Narodne novine, Zagreb.
40. Panian, Ž. (2005.): Informatički enciklopedijski rječnik. Europapress holding, Zagreb.
41. Pejić-Papak, P., Vidulin-Orbanić, S. (2011.): Stimulating active learning in extracurricular activities through contemporary work strategies; Međunarodni znanstveni skup Suvremene strategije učenja i poučavanja, 227-244. Medulin(HR).
42. Plenković, J. (1997.): Slobodno vrijeme i odgoj. Filozofski fakultet, Zadar.
43. Previšić, V. (1975.): Slobodno vrijeme i permanentno obrazovanje, 215-223. NZ Marko Marulić, Split.
44. Previšić, V. (1987.): Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo. Školske novine, Zagreb.
45. Previšić, V. (2000.): Slobodno vrijeme između pedagogijske teorije i odgojne prakse, Napredak: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu.
46. Rifkin, J. (2005.): Doba pristupa. Bulaja naklada, Zagreb.
47. Rosić, V. (2001.): Domski odgoj. Graftrade, Rijeka.
48. Rosić, V. (2005.): Odgoj - Obitelj – Škola. Žagar, Rijeka.
49. Rosić, V. (2005.): Slobodno vrijeme – slobodne aktivnosti. Žagar, Rijeka.
50. Tapavički-Duronjić, T. (2008): Kompjuterska kultura i moderni mediji. Grafid, Banjaluka.
51. Vukasović, A. (1998.): Pedagogija, Hrvatski katolički zbor "Mi". Zagreb.
52. Watts, R., Smolicz, J. (1997.): Cultural Democracy and Ethnic Pluralism Multicultural and Multilingual Policies in Education, Frankfurt am Main.
53. Zaninović, M. (1988.): Opća povijest pedagogije. Školska knjiga, Zagreb.
54. Žugaj, M., Cingula, M. (1992.): Temelji organizacije. Foing, Varaždin.

Mrežni izvori:

1. Bagarić, M. (2013.): Prijepori o slobodnom vremenu.
<http://dokolicabagi.blogspot.com/2013/02/prijepori-o-slobodnom-vremenu-prijepor.html>, (postavljeno 07.02.2013.), (preuzeto 01.09.2014.)
2. Hajdarović, M. (2006.) Hrvatski povijesni portal
<http://povijest.net/v5 teme/svakodnevice/2006/povijesni-razvoj-interneta>
3. Kojadin, J., Hanžek, D., Holenko, J., Kolesarić, J., Morić, D. (2013.): Istraživanje potreba mladih-slobodno vrijeme mladih, Centar za zdravo odrastanje.
<http://www.zdravo.hr/index.php/inicijative/91-istrazivanje-potreba-mladih-slobodno-vrijeme-mladih>
4. McNamee, J. (2012.) Internet Blocking.
<http://www.edri.org/docs/EDRI-Internet%20Blocking-CZ.pdf>, (postavljeno 15.11.2010.), (preuzeto 10.10.2014.)
5. Mujarić, E. (2011.): Računalne mreže – online udžbenik.
<http://mreze.layer-x.com/index.html>, (postavljeno 05.05.2011.), (preuzeto 15.10.2014.)
6. Radić, D. (2010.) Informatička abeceda. Split.
<http://www.informatika.buzdo.com/index.html>, (postavljeno 11.04.2010.), (preuzeto 15.10.2014.)
7. Vidulin-Orbanić, S. (2008.): Fenomen skobodnog vremena u postmodernom društvu. Sveučilište Jurja Dobrile, Pula.
[file:///C:/Users/mate/Downloads/Microsoft_Word_Sabina%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/mate/Downloads/Microsoft_Word_Sabina%20(3).pdf)